

საქართველოს ისტორიის
ნაკრები
გეოგრაფია

საგანძური

ოთარ ჯანელიძე

უკანასკნელი
თურქულადმოულო

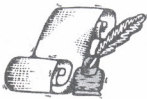
ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და
პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს
ეკლერციული
სამსახური

ოთარ ჯანელიძე

უკანასკნელი

თერგობა

გამომცემლობა „ნიკარსალი“
თბილისი 2010

ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრის მიერ ინიცირებული საისტორიო ბროშურების სერია მიზნად ისახავს კიდევ ერთხელ შეახსენოს საქართველოს საზოგადოებას თუ „ვისი გორისა ვართ“, რომ ჩვენი დიდი წინაპრების მიერ ღირსეულად გავლილი ცხოვრებისეული გზა – მუხლჩაუხრელი შრომა, გამირული ბრძოლა, შინაარსიანი ყოფა, უნიკალური ხალხური შემოქმედება – ქართული სიმღერის მრავალხმიანობა, გამორჩეული ქორეოგრაფია, მონუმენტური ხელოვნება ძლიერი საფუძველია ჩვენი ქვეყნის ხვალინდელი აღორძინების...

გვჯერა, რომ „კიდევაც დაიზრდებიან ალგეთს დეკვები მგლისანი, ისე არ ამოსწყდებიან – ჯაერი არ სჭამონ მტრისანი“...

საგამომცემლო ჯგუფი: აკად. დ. მუსხელიშვილი (ხელმძღვანელი), აკად. წ/კ ლ. მელიქიშვილი, პროფ. ნ. ხაზარაძე, პროფ. მ. სამსონაძე, ისტ. მეცნ. დოქტორები ნ. ჯავახაძე, აღ. დაუშვილი.

რედაქტორი: პროფ. ზაზა აბზიანიძე

ბროშურის გარეკანი და დიზაინი: მედეა მაზანიშვილისა

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: მარიამ ბუტიკაშვილისა

ნაშრომში გამოყენებულია ინტერნეტ-პორტალის „ბურუსი“
(ავტორი თ. ვერულაძე) ფოტო დოკუმენტები

© ო. ჯანელიძე, 2010

გამომცემლობა „UNIVERSAL“ 2010

თბილისი, 0179, ი. შავსავაძის ბაზა, 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-147-5

11.281.092

თერგდალეულები XIX საუკუნის 60-იანი წლების იმ ქართველ მოღვაწეთა თაობის კრებსითი სახელია, რომლის ბირთვს ილია ჭავჭავაძე, აკაკი და გიორგი წერეთლები, კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ნიკოლაძე შეადგენდნენ. ამ იდეურ მიმდინარეობას თვალსაჩინო წვლილი მიუძღვის ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის, კულტურისა თუ ხელოვნების აღმავლობაში, მანვე წარუშლელი კვალი დააჩნია საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის, ეროვნულ-საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა არაერთ მხარეს, რითაც სამუდამოდ დაიმკვიდრა ადგილი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

ოღონდ ეგაა, თერგდალეულთა თითქმის მთელი თაობა ისე გადაეგო, რომ საკუთარი ძალისხმევის მთავარ შედეგს – სამშობლოს ეროვნულ თავისუფლებას ვერ მოესწრო. სამოციანელთა სახელოვანი პლეადიდან საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის უამს – 1918 წლის 26 მაისისათვის ცოცხალნი მხოლოდ ნიკო ნიკოლაძე და კირილე ლორთქიფანიძე იყვნენ. ეს უკანასკნელი 1919 წლის გაზაფხულზე გარდაიცვალა. თერგდალეულთა უკანასკნელი მოჰიკანი ნიკო ნიკოლაძე იყო.

ნიკო ნიკოლაძეს მივიწვებული ნამდვილად არ ეთქმის. მასზე ბევრი დაწერილა და დღესაც იწერება, გადაღებულია დოკუმენტური ფილმები, გამოცემულია და კვლავ გამოდის მისი ნაწერები. ნიკოლაძის სახელი მიკუთვნებული აქვს საქართველოს არაერთი ქალაქის ქუჩას, თბილისსა და დიდი ჯიხაიში არსებობს მისი სახლ-მუზეუმები, ფოთში მონუმენტური ძეგლიც აუგეს და სხვა, მაგრამ რამდენად იცნობს თანამედროვე თაობა ამ დიდ ერისკაცს, რა სმენია და გაუგია მის შესახებ? ამ საკითხზე საგანგებო კვლევა არავის ჩაუტარებია, ხოლო თუ გავითვალისწინებთ ჩვენს ახალგაზრდობაში ბოლო დროს ავად მომძღაღვრებულ ნიკოლიზმს და ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოებშიც ჩაუხედავთ, პასუხი დამაიმედებელი ვერ იქნება.

ნიკო ნიკოლაძე რომ პოეტი ყოფილიყო, ბევრს მისი შემოქმედება თუ არა, ზოგიერთი ლექსის სტრიქონი მაინც

ეხსომებოდა და ავტორის ვინაობაც უფრო ეცოდინებოდა. სამწუხაროდ, ნიკოს პოეტური შემკვიდრეობა არ შეგუბნის მართალია, საკუთარ სამშობლოს, სხვა დანარჩენ თურგდა-
ლელულთა მსგავსად, ისიც ძირითადად კალმით ემსახურე-
ბოდა, მაგრამ არა პოეტურ, არამედ პუბლიცისტურ ასპა-
რეზზე. ამასთან, ჩვენი გმირი ფართოდ იყო ჩაბმული საქ-
ვეწრო პრაქტიკულ საქმიანობაშიც, რითაც იმ დროის ბევ-
რი ბევრი საზოგადო მოღვაწე ვერ დაიკვეხნიდა.

ვისაც ერთხელ მაინც თვალი გადაუვლია ნიკო ნი-
კოლაძის ბიოგრაფიისათვის და მისი მოღვაწეობის მას-
შტაბი თუნდაც ზერელედ გაუსივრძეგანებია, შეამჩნევდა,
რომ ამ კაცის თავგადასავალი ნაკლებად წააგავს თავისი
თანამედროვე ქართველის ტიპურ ცხოვრებას. შემთხვევით
არ უწოდებიათ მისთვის „დროს გასწრებული მამულიშვი-
ლი“. ნიკო ნიკოლაძემ თავის ეპოქას არა მხოლოდ გონე-
ბითა და აზრით, არამედ საქმითაც გაუსწრო და ისტორი-
აში „უღმობელი საქმის კაცის“ სახელიც დაიმკვიდრა.

სტუდენტობა

ნიკო ნიკოლაძე 1843 წლის 27 სექტემბერს ქ. ქუთა-
ისში დაიბადა. დედა – ელისაბედ ღორთქიფანიძე აზნა-
ურთა სოციალურ წრეს მიეკუთვნებოდა, ხოლო მამა –
იაკობ ნიკოლაძე შეძლებული ვაჭარი იყო, რომელიც თავ-
ვისი კაპიტალის ნაწილს სამშენებლო საქმესაც ახმარდა
და სარფიან მოიჯარადრობას ეწეოდა. მომავალი ერისკა-
ცი იმ დროს მოვევლინა საწუთროს, როცა ქართველთაგან
წინათ უმიზეზოდ ათვალწუნებული ვაჭრის პროფესია უკ-
ვე ერთობ მოდურ და შემოსავლიან საქმიანობად გამხდა-
რიყო. ამიტომაც იყო, რომ ქუთაისსა და ფოთში კომერ-
ციული დუქნების მფლობელი მამა ერთადერთი ვაჟის თავ-
ის კვალზე აღზრდას გეგმავდა.

იაკობს საფუძემდებიანი განათლება არ მიუღია, „ქარ-
თული წერა-კითხვისა და ანგარიშის მეტი არა იცოდა
რა“, მაგრამ სწავლის ფასი მასაც და მის მეუღლესაც
კარგად გაეგებოდათ. ოჯახში თბილისიდან ყველა ახლად

გამოსული წიგნი მოგვდიოდა, მიღებისთანავე დედანაში მათ თავიდან ბოლომდე გადაგვიბუღებულა, დიდსა და პატარას, ქმარ-შვილს და მოსამსახურესო, — იგონებდა ნიკო ნიკოლაძე. თვითონ ნიკოს წიგნის კითხვა ბავშვობიდანვე უყვარდა და გიმნაზიის პერიოდში რაც კი რამ წიგნი აქონდა ვისმე ქუთაისში, რაც კი რამ ჟურნალი მოდიოდა ამ ქალაქში, ქართული თუ რუსული, სულ გადაკითხული აქონია. გაკვეთილებზე მეტ დროს მხატვრულ ლიტერატურას და ჟურნალ-გაზეთებს უთმობდა, თუმცა სწავლა ურიგოდ არ დაუმთავრებია.

აკადემიურ ცოდნას მოკლებულ კომერსანტ იაკობ ნიკოლაძეს უმაღლესი განათლების შესაძენად შვილების რუსეთსა თუ ევროპაში გადახვეწა დიდად არ ხიბლავდა. ამიტომაც იყო, რომ ქუთაისის გიმნაზიის მეხუთე კლასიდან ნიკოს ლათინურის გაკვეთილების ნაცვლად ისეთი საგნები აარჩევინა, რომლებიც, მისი აზრით, ცხოვრებაში უფრო საჭირო და გამოსადეგი იქნებოდა. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვით, „მამაჩემი საიჯარადრო მშენებლობის საქმეში თავის თანაშემწედ მამზადებდა, იგი ხაზინისთვის ყაზარმებს აგებდა, მოსაზღვრე სადარაჯოებს, საწავლებლებსა და — მისთვის ერთგული, განსწავლული ხელქვეითი იყო საჭირო“.

ვინ იცის, იქნებ მამას თავისი გაეტანა კიდევ, რომ არა ბედნიერი შემთხვევა: მეოცნებე ჭაბუკის ბედის განსაზღვრაში ერთდროულად ორი თვალსაჩინო პიროვნება ჩაერია. პირველი ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი გიორგი ერისთავი იყო, ხოლო მეორე — ცნობილი ისტორიკოსი და არქეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძე, რომელიც იმ ხანად ქუთაისის გუბერნატორის კანცელარიაში სამსახურს გიორგი ერისთავის შვილის შინა მასწავლებლობას უთავსებდა. გუბერნატორი იაკობ ნიკოლაძის ოჯახს კარგად იცნობდა, დიმიტრი ბაქრაძეს კი ნიკო ნიკოლაძის ვინაობა ამ უკანასკნელის მიერ ჟურნალ „ცისკარში“ დაბეჭდილი სტატიებით გაუგია. დიდმოხელისა და მეცნიერის შუამდგომლობამ გასჭრა და იაკობმა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ ნიკოს სანქტ-პეტერბურგში გამგზავრების ნება დართო

იქაურ უნივერსიტეტში შესასვლელად. ქართველი შორეული ჩრდილოეთისაკენ მიმავალ გზას გაუყვა.

დგას 1861 წლის გაზაფხული. რუსეთი დიდი ცვლილებების მოლოდინშია. სულ ცოტა ხნის წინ გამოქვეყნდა იმპერატორ ალექსანდრე II-ის მანიფესტი ბატონყმობის გაუქმებისა და გლეხთა განთავისუფლების შესახებ. რეფორმით, რომელიც საიმპერიო ხელისუფლებამ დრომოჭმული ფეოდალურ-ბატონყმური სისტემის კრიზისიდან თავდასაღწევად გაატარა, გლეხი ყმობისაგან განთავისუფლდა, იგი იურიდიულად თავისუფალი გახდა, თუმცა მიწა კვლავ ძველი მებატრონის საკუთრებად რჩებოდა. მიუხედავად ამისა, დაწყებული გარდაქმნა მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო რუსეთის შიდა ცხოვრებაში, რომელმაც ფართო გამოსმაურება და საზოგადოებრივი რეზონანსი პოვა. ოდნავ მოგვიანებით, მასზე თავის აზრს ნიკო ნიკოლაძეც გამოთქვამს და რეფორმას “მძარცველობის და ყაჩაღობის, სიყაღბისა და დანაშაულის დაკანონებას” უწოდებს. ახლა კი, პეტერბურგში ჩასულ ახალგაზრდა ქართველს იმპერიის დედაქალაქი ამ სიახლის შთაბეჭდილებებით აღსავსე დახვდა. გაივლის რამდენიმე თვე და თვით ნიკო ნიკოლაძის მონაწილეობით მოხდება სხვა, რუსეთისათვის მანმადე უჩვეულო მოვლენა, რომელიც დროებით გადაფარავს კიდევ საბატონყმო რეფორმის ექოს.

მანამადე კი ნიკო საუნივერსიტეტო გამოცდებისათვის უნდა მოემზადოს. ჩასაბარებელი ხუთი საგანი აქვს, მაგრამ მთავარ პრობლემას ლათინური ენა ქმნის, რომელიც გიმნაზიაში არ უსწავლია და აუცილებელია მოკლედ დროში ათვისოს. თვითონვე წერს, პეტროვის პარკის ტბასა და მდინარე ნევაზე ნავით სეირნობა მერჩია ლათინურის ზუთხვასო, მაგრამ უმაღლესში ლათინურის გარეშე არავინ მიიღებდა, ამიტომ მასში საგანგებოდ მეცადინეობდა, თუმცა არც სხვა წიგნების კითხვა მიუტოვებია. ამის გამო პეტერბურგში მყოფი ქართველი სტუდენტებისაგან ხშირად იღებდა შენიშვნას, „დროს ნუ კარგავ, უროკები ისწავლე, თორემ ვგზამენებს ვერ დაიჭვრო“.

მართლაც, უნივერსიტეტში იყვნენ ახალგაზრდები, რომელთაც ვიწრო, მერკანტილური ინტერესები ამოძრა-

ვებათ და იყო უფრო მცირერიცხოვანი წრე ქართველი სტუდენტებისა (მათ შუგანში იყო ნიკო ნიკოლაძეც), რომელთა ყოველდღიური განსჯის საგანი, ყოველდღიური შრომის მიზანი ის იყო, თუ რა მოვალეობა აწევთ კისურზე ხალხისადმი, რა სახითაა უმჯობესი მომზადება ამ მოვალეობის ასასრულებლად და სხვ.

სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტი

ნიკომ ჩააბარა მისაღები გამოცდები, ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პირველ კურსზე და სტუდენტის კოკარდიანი ქუდიც შეიძინა, რაზეც დიდი ხანია ოცნებობდა.

დადგა ნანატრი სექტემბერი და უნივერსიტეტიც შეუდგა მუშაობას. ნიკომ სიხარულით დაიწყო ლექციებზე სიარული. რამდენიმე საგანს უკითხავდნენ, მაგრამ გამორჩევით ისტორიის პროფესორების ნ. კოსტომაროვისა და მ. სტასიულევიჩის, ასევე სისხლის სამართლის სპეციალისტის ვ. სპასოვიჩის ლექციებით მოიხიბლა. მათი საუბარი სტუდენტებში აღტაცებას იწვევდა: ვცდილობდით სიტყვა არ გამოგეპაროდა და ყველაფერი ჩაგვეწერათ,

იგონებდა ნიკო ნიკოლაძე. სამწუხაროდ, დიდხანს ვერ დასცალდა ეს სიამოვნება.

მეფის მთავრობა უნივერსიტეტებს საზოგადოებრივი მღელვარების საშიშ კერად მიიჩნევდა და მათზე პოლიციის მეთვალყურეობა ჰქონდა დაწესებული. საქმე ის იყო რომ, XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან სტუდენტთა მოძრაობამ რუსეთში ფართო გაქანება პპოვა და მასობრივი ხასიათი შეიძინა. ყირიმის ომის (1853-1856 წ.წ.) შემდეგ ქვეყანაში შექმნილმა მძიმე მდგომარეობამ, უკმაყოფილების საერთო განწყობილებამ უნივერსიტეტების კედლებშიც შეაღწია და იქაც ოპოზიციური ატმოსფერო გააბატონა. სტუდენტობა ხმას იმაღლებდა არა მარტო სასწავლებლებში დამკვიდრებული ბიუროკრატიული რეჟიმის შესაცვლელად, არამედ ილაშქრებდა იმ პოლიტიკური თვითნებობის წინააღმდეგაც, რომელიც იმპერიაში მძვინვარებდა.

აშკარა პოლიტიკური საფუძველი გააჩნდა და თვითმპყრობელობის დესპოტიის წინააღმდეგ იყო მიმართული პეტერბურგის უნივერსიტეტში დაწყებული მღელვარებაც 1861 წლის შემოდგომაზე. სტუდენტ-ახალგაზრდობაში გავრცელდა პოეტ მ. მიხაილოვისა და ნ. შელგუნოვის მიერ დაწერილი პროკლამაცია „ახალგაზრდა თაობას“, რომელიც შეაკავშირებისა და დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებდა. სტუდენტებმა პროკლამაცია უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში საგანგებოდ გამართულ შეკრებაზე წაიკითხეს და მისი პათოსი აღფრთოვანებით გაიზიარეს. მოწოდებამ მართლაც მათგან იზიარებული როლი შესარულა, უნივერსიტეტში მძლავრი საპროტესტო ტალღა აზვირთდა, მით უფრო, რომ გავრცელდა ხმები პროკლამაციის ერთ-ერთი ავტორის მ. მიხაილოვის დაპატიმრების თაობაზე.

რამდენიმე ათასი სტუდენტი, რომელთა შორის ათამდე ქართველი ახალგაზრდა – ნიკო და ბესარიონ ლოლობერიძეები, კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ნიკოლაძე, დავით აბდუშელიშვილი, გიორგი ჯავახიშვილი და სხვებიც ვრია, ქუჩაში გამოვიდა და დემონსტრაცია მოაწყო. სტუდენტებს მხარდაჭერა გამოუცხადა დედაქალაქის მოსახლეობამ, ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა. თანამგრძნობთა შორის მრავლად იყვნენ გოგონები და

ახალგაზრდა ქალები. იმ ხანად იმპერატორი ალექსანდრე II საქართველოში იმყოფებოდა. სანამ მას პეტერბურგში არეულობის ამბავს შეატყობინებდნენ და ხელმწიფისაგან განკარგულება მოვიდოდა, ორ კვირაზე მეტი გავიდა. ამ ხნის განმავლობაში, ხან უნივერსიტეტის ეზოში, ხანაც მიმდებარე ქუჩებში განუწყვეტლივ იმართებოდა სტუდენტთა მღელვარე შეკრებები. მთავრობამ უნივერსიტეტის დროებით დახურვისა და შეამბოხე სტუდენტთა დაპატიმრების გადაწყვეტილება მიიღო.

1861 წლის 13 ოქტომბერს, როდესაც პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტობა კიდევ ერთ მიტინგზე შეიკრიბა, მოულოდნელად გამოჩნდა ჯარი, რომელმაც შეკრებილი ახალგაზრდები ალყაში მოაქცია და უნივერსიტეტის ეზოში შერეკა. პროტესტანტი სტუდენტები დააპატიმრეს, სპეციალურ სიებში ჩაწერეს და ჯარისა და პოლიციის თანხლებით ციხისკენ წაიყვანეს. ეს ამბავი სწრაფად გახმაურდა. ამხანაგების სოლიდარობის ნიშნად, მოკლე დროში უნივერსიტეტთან თავი მოიყარა რამდენიმე ასეულმა სტუდენტმა. ისინი ებგერნენ გვარდიელებსა და პოლიციელებს, გაარღვიეს მათი კორდონი და შეუერთდნენ დაპატიმრებულთ, რათა გაეზიარებინათ უდანაშაულო თანატოლთა ხვედრი. ამას კანონდამცველთა მხრიდან მძაფრი რეაქცია მოჰყვა. მათ ხმლების, მათრახებისა და დამბახების გამოყენებით დაარბიეს ახალგაზრდები, მომხდურნი გაფანტეს, დატუსაღებულ სტუდენტებს ბევრი სხვაც მიუმატეს და ყველანი პეტრე-პავლეს სიმაგრეში გამოამწყვდოეს. 240-მა დაპატიმრებულმა, რომელთა შორის ნიკო ნიკოლაძეც იყო, ერთი კვირა ამ ციხის კაზემატებში გაატარა, შემდეგ ისინი სამხედრო გემით კრონშტადტში გადაიყვანეს და ამჯერად ბინა ყაზარმებში მიუჩინეს.

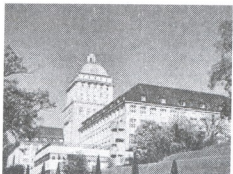
სტუდენტთა ამ „მსვლელობას“ კრონშტადტის მახლობლად საგანგებოდ მორთული ქალების გრძელი მწკრივი დახვდა. ქალები თავისუფლებისმოყვარე ახალგაზრდებისადმი თანაგრძნობის გამოსახატად მოსულიყვნენ და პატიმრებს ყვავილებს ესროდნენ.

პატიმრობა, როგორც მაშინ უწოდებდნენ, „ბაბილონის ტყვეობა“ და გამოძიება საკმაოდ გაჭიანურდა. დამნა-

შავედ გამოცხადებული მემამბოხე სტუდენტები ოთხ კატეგორიად დაჰყვეს და სასჯელი ისე შეუფარდეს, რომელთა ბის მოთავენი (პირველი კატეგორია) შორეულ გუბერნიებში გადასახლეს, მეორე კატეგორიას მიკუთვნებულები უნივერსიტეტიდან ე. წ. „მგლის მოწმობით“ გაირიცხნენ (უფლება წაერთვათ უმაღლესში სწავლის გაგრძელებისა). ნიკო ნიკოლაძე მეოთხე კატეგორიაში მოხვდა. ეს იმას ნიიშნავდა, რომ იგი პატიმრობიდან თავისუფლდებოდა მშობლების თავეებით, მაგრამ უნივერსიტეტს უნდა ჩამოშორებოდა, რადგან პეტერბურგში საცხოვრებელი მოწმობა ერთმეოდა და სამშობლოში უნდა დაბრუნებულყო. ამგვარი განაჩენი ჩემთვის უფრო საშინელი იყო, ვიდრე კატორლაში გაგზავნა. „როგორ უნდა წავსულიყავი პეტერბურგიდან, როცა უჩემოდ შესაძლოა რევოლუცია მომხდარიყო?“ – იგონებდა ქართველი მოღვაწე. მართლაც, იმპერიის დედაქალაქში უკვე იგრძნობოდა მოახლოებული რევოლუციის სუნთქვა.

სწორედ იმ ხანად, პეტერბურგში გაერცვლდა ღონღონიდან ფარულად შემოტანილი ა. პერცენის ცნობილი გაზეთის „კოლოკოლის“ ის ნომერი, რომელშიც დაბეჭდილი იყო მოწინავე „ბუმბერაზი იღვიძებს“ და 13 ოქტომბერს დაპატიმრებულ სტუდენტთა სია. სტუდენტთა მღელვარება აქ შეფასებულია, როგორც ახალი ხანის დასაწყისი რუსეთის სახელმწიფოში. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვით, „ჩვენ ცას ვეწვიეთ სიხარულისაგან: წარმოიდგინეთ, ეს ჩვენი სახით იღვიძებდა პირველად ბუმბერაზი რუსეთი“.

ციურიხის უნივერსიტეტი

ნიკოს პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლის დასრულების საშუალება აღარ მიეცა, მაგრამ უმაღლესი განათლების დაუფლების გზნება მას არ განუღებია. 1864

წელს ნ. ნიკოლაძემ უცხოეთში წასვლის ნებართვა მიიღო, პარიზში გაემგზავრა და სორბონის უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა. დღეს რომ ჩვენში სტუდენტთა მობილობა ეძახიან, რაც ერთი უმაღლესიდან მეორეში გადასვლას გულისხმობს, ის წესი ევროპაში XIX საუკუნეშიც მოქმედებდა. 1865 წლის შემოდგომიდან ნიკომ სწავლა შვეიცარიაში – ჟენევის უნივერსიტეტში განაგრძო, იქიდან ციურისში გადაინაცვლა და ორი წელი აქაურ უნივერსიტეტში ისწავლა. 1868 წელს ფრანგულად დაწერილი ნაშრომისათვის (Dissertation de doctorat) „განიარაღება და მისი ეკონომიკურ-სოციალური მნიშვნელობა“, რომელიც ჟენევაში ცალკე წიგნადაც დაიბეჭდა, ნიკო ნიკოლაძემ ციურისის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის დიპლომი და სამართლის დოქტორის კვალიფიკაცია მიიღო.

პუბლიცისტი. რედაქტორი. გამომცემელი

მიუხედავად იმისა, რომ იურისტობას აპირებდა (პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწორედ ამ ფაკულტეტზე ჩაირიცხა, ევროპაშიც იურისპრუდენციას ეუფლებოდა და სამართლის დოქტორის აკადემიური ხარისხიც მოიპოვა), ნიკო ნიკოლაძეს ახალგაზრდობიდანვე ერთი გატაცება ჰქონდა – საგამომცემლო საქმე და ჟურნალისტობა. ამას პობი არ ეთქმოდა, ეს სფერო უზომოდ იზიდავდა და, შეიძლება ითქვას, რომ მას ცხოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი მიუძღვნა კიდევ.

ქუთაისში სტამბის გამართვის, იაფი წიგნებისა და გაზეთის გამოცემის იდეა ჯერც კიდევ 1863 წელს პეტერბურგში გაუჩნდა და აზრი თავის მეგობარ კირილე ლორთქიფანიძეს გაუზიარა. მერე, უცხოეთში მყოფს, ლითონგრაფიული დაზგა შეუძენია და 1873 წელს სამშობლოში დაბრუნებისას თან მოჰქონდა, მაგრამ იმპერიის საბაჟო სამსახურს ნიკოლაძე საზღვარზე გაუჩხრეკავს და საბეჭდი დანადგარი ჩამოურთმევიან.

ხელისშემშლელი ბევრი გარემოება არსებობდა – მთავრობის პოლიტიკა, სათანადო კადრების ნაკლებობა, უსახსრობა და სხვა, მაგრამ ნიკო პრინციპის კაცი იყო

და უკან დახევა არ სჩვეოდა: ერთი წამოწყება არ მართლებდა? — მეორეს სცდიდა. აქაც ხელი მოეცა და? — ახალ საშუალებას მიმართავდა, და ასე, განუწყვეტლივ.

პუბლიცისტიკაში კალამი ქუთაისის გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში მოსინჯა. პირველი წერილი 1860 წელს, იმ ხანად საქართველოში გამომაგალ ერთადერთ ჟურნალ „ცისკარში“, დაუბეჭდეს. ამის შემდეგ პეტერბურგის ჟურნალ „ისკრაში“ მოთხრობა გამოაქვეყნა, მცირე ხნით ნ. ნეკრასოვისა და ნ. ჩერნიშევსკის განთქმულ „სოვრემენიკის“ უშტატო კორექტორის მოვალეობის შესრულებაც მოუხდა და პერიოდული ორგანოს გამოცემის წვრილმანებიც შეითვისა. აქვე რამდენიმე პუბლიკაციის გამოქვეყნებაც მოასწრო, ვიდრე 1862 წელს ჟურნალს რვა თვით აკრძალავდნენ, ხოლო ნიკო საქართველოში გამოემგზავრებოდა.

ევროპაში სწავლის პერიოდში პარალელურად სხვადასხვა გამოცემებთან თანამშრომლობდა. აღსანიშნავია, რომ ახალგაზრდა ქართველი პუბლიცისტი სახელგანთქმულ „კოლოკოლიში“ პირადად ა. პერცენმა მიიწვია.

„კოლოკოლი“ უცხოეთში გამომაგალი ცენზურაგაუფლელი ის რუსული გამოცემა იყო, რომელიც XIX საუკუნის 50-60-იან წლებში მთელი რუსეთის პროგრესულ საზოგადოებრივ აზრს წარმართავდა. იმპერიის ფარგლებში კონსპირაციული გზით შემოტანილი მისი ნომრები ხელიდან ხელში გადადიოდა. თავისუფლების წყურვილით გაჭლენთილი გაზეთის პუბლიკაციები, განსაკუთრებით ინტელიგენტურ წრეებში, აღფრთოვანებას იწვევდა. ა. პერცენისა და ნ. ოგარიოვის სახელები ყველას პირზე ეკერა. სავსებით ბუნებრივია, რომ ნიკო ნიკოლაძემ დიდ პატივად მიიჩნია პერცენის მიპატიუება, მაგრამ ქართველ მოღვაწეს არ სჩვეოდა ავტორიტეტთა ბრმა მორჩილება. იმის გამო, რომ რუსეთის სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნის მნიშვნელოვან საკითხებზე გაზეთის გამომცემელთა და ნ. ნიკოლაძის შეხედულებები ერთმანეთს არ დაემთხვა, ამ უკანასკნელმა ზურგი აქცია „კოლოკოლს“ და მის რედაქციასთან ურთიერთობა შეწყვიტა.

პერცენსა და ოგარიოვს დაშორდა, მაგრამ ნ. ნიკოლაძე არ გამიჯენია რუს რევოლუციონერთა მომდევნო

თაობას, რომელიც ისტორიაში „ახალი ემიგრაციის“ სახელითაა ცნობილი. 1860-იან წლებში მეფის მთავრობის მიერ სამშობლოდან დევნილი რაზნოჩინელი ახალგაზრდობის პირველი ტალღა ევროპას შეეხიზნა. ამ ახალგაზრდობის ხელმძღვანელ ბირთვს – ნ. უტინს, მ. ელპიდინსა და სხვებს, რომლებმაც შვეიცარიაში „თავისუფალი რუსული პრესა“ დააფუძნეს, ნიკო პეტერბურგიდან

იცნობდა.

1866 წლიდან ქართველი თერგადაღებული და მ. ელპიდინი ჯერ გახეთ „Подпольное слово“-ს, ხოლო ორი წლის შემდეგ „Летучие листки“-ს გამოსცემდნენ.

1866 წელს ცალკე წიგნაკად გამოვიდა ნიკო ნიკოლაძის რუსულად შექმნილი ვრცელი ნარკვევი „მთავრობა და ახალი თაობა“, რომელიც ხელმოწერილი იყო ფსევდონიმით „ნიკიფორე გ.“.

1868 წელს ნიკო ნიკოლაძე ლ. მენნიკოვთან (ემიგრაციაში მოღვაწე რუსი რევოლუციონერი ანარქისტი, სოციოლოგი და პუბლიცისტი) ერთად სათავეში ედგა მათ მიერ ციურისში დაარსებულ ჟურნალს „Современность“.

საქართველოში დაბრუნების შემდეგ უკვე სოლიდური გამოცდილების მქონე პუბლიცისტი ნიკო ნიკოლაძე თავდაპირველად „დროების“ ჯგუფს შეუერთდა და ერთი წლის განმავლობაში სერგეი მესხის მხარდამხარ ამ გაზეთის გამოცემას უძღვებოდა, თანამშრომლობდა ასევე კ. ბებუთოვის გაზეთში „Тифлисский вестник“. 1871 წლიდან ნიკოს თაოსნობით ჟურნალი „კრებული“ დაფუძნდა. გამოცემის ოფიციალური ხელმძღვანელი გიორგი წერეთელი იყო, მაგრამ ფაქტობრივად ჟურნალს ნიკო რედაქტორობდა. „კრებულში“ ნიკო ნიკოლაძის ორ ათეულამდე წერილია დაბეჭდილი, რომლებიც საქართველოს საზოგა-

დებრივ ცხოვრებას, ეკონომიკურ ვითარებას, ლიტერატურის განვითარების საკითხებსა და სხვა აქტუალურ თემებს ეძღვნებოდა.

1873 წელს ნიკო დროებით პარიზში გაემგზავრა, უგაზეთოდ ვერც იქ გაძლო და დავით მიქელაძესა (მეველე) და პავლე იზმაილოვთან ერთად პირველი ქართული ჰქვეპოვრავიული გაზეთის „დროშის“ ათი ნომერი გამოსცა.

1878 წლის იანვრიდან ნიკო ნიკოლაძემ თბილისში რუსულენოვანი ყოველდღიური პოლიტიკური და ლიტერატურული გაზეთის „Обзор“-ის გამოცემის უფლება მიიღო. როგორც იქნა, საკუთარ გაზეთს ეღირსა, მაგრამ ბეჭდვითი სიტყვის ცერბერივით მოდარაჯე ცენზურა გასაქანს არ აძლევდა რედაქტორს.

ცენზურა რუსეთში ჯერ განათლების სამინისტროს უწყებაში შედიოდა, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან კი იგი შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაუქვემდებარეს. ამით პირდაპირ ესმებოდა ხაზი იმას, რომ ცენზურის მოთხოვნათა დამრღვევს საქმე უკვე უშუალოდ პოლიციასა და სასამართლოსთან ექნებოდა და არა განათლების სფეროს ბიუროკრატ ჩინოვნიკთან.

საიმპერიო ზედამხედველობის სამსახურები და მათ შორის ცენზურა უფრო მეტ სიფრთხილესა და სიმკაცრეს იმპერიის განაპირა მხარეებში იწუნდნენ. ამიტომაც იყო რომ, ნიკო ნიკოლაძის სიტყვით, მისი „პუბლიცისტიური მისწრაფებები იფლთებოდა ცენზურის მახვილზე“. ნიკოც არ თმობდა, ცენზორებს თავის სიმართლეს შეუპოვრად უმტკიცებდა და როცა სიტყვა უძღური ხდებოდა, მუქარასა და ხელჩართულ ბრძოლასაც არ ერიდებოდა. დაუმორჩილებლობისათვის ორჯერ სამართალში მისცეს, 1880 წელს კი გამოცემა დაუხურეს, თვითონ სტავროპოლში გადაასახლეს და 5 წლით საქართველოში ცხოვრებაც აუკბალეს.

როცა გადასახლების ვადა გაუვიდა, ნიკომ იმპერიის დედაქალაქს მიაშურა. 1881 წლის ბოლოს მან „Обзор“-ის განახლება და პეტერბურგში გადატანა დააპირა, მაგრამ ბეჭდვითი სიტყვის მთავარმა სამმართველომ სასტიკი უარით

უკასუხა. მოგვიანებითაც ამოდ ცდილობდა დაეარსებინა ^{საქართველოს} რიოდული ორგანო „კანდელის“ სახელწოდებით, რომელიც პეტერბურგში გამომაგალი ყოველკვირეული საოჯახო ილუსტრირებული ჟურნალის - „Нива“-ს ანალოგიური გამოცემა უნდა ყოფილიყო. პოლიციის ფარული მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფ მოღვაწეს არც ამის ნება დართეს.

1887-1891 წლებში ნიკო ნიკოლაძე თბილისელი ნაფიცი მსაჯულის ა. სტეპნოვისაგან შექმნილ რუსულენოვან გაზეთს „Новое обозрение“-ს განაგებდა და ნაყოფიერ შემოქმედებით მუშაობასაც ეწეოდა. „Новое обозрение“-ში ნიკოს ორასამდე სტატიიაა დაბეჭდილი. 1894 წელს, ვიდრე ფოთის ქალაქის თავად აირჩევდნენ, ნიკო ნიკოლაძეს ჟურნალ „მოამბის“ რედაქციაში ვხედავთ, მერე მას დროებით კალმის გვერდზე გადადება მოუხდა, რადგან ათასგვარ პრაქტიკულ საზოგადოებაში ჩაეფლო და პუბლიცისტობისთვის ვეღარ იცდიდა.

ფოთიდან წამოსვლის შემდეგ ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური ნიჭი კიდევ ერთხელ წარმოჩნდა ახალი ელვარებით. მისი უაღრესად საინტერესო წერილები ქვეყნებოდა ეროვნული და დემოკრატიულ მიმართულების პერიოდულ გამოცემებში, სახელდობრ: ჟურნალში „კლდე“, გაზეთებში „იმერეთი“, „სამშობლო“, „საქართველო“ და სხვ.

1925 წელს თერგდალეულთა უკანასკნელმა მოპიკანმა თბილისში გამომცემლობა „ქართული წიგნი“ დააარსა და გარდაცვალებამდე სათავეში ედგა მის გამგეობას. იგი ასევე თანამშრომლობდა ჟურნალებთან „კავკასიონი“ და „ახალი კავკასიონი“.

ნიკო ნიკოლაძე დიდი რეპუტაციით სარგებლობდა იმპერიისა და საზღვარგარეთის რადიკალურ წრეებში, პროგრესულ ჟურნალისტთა საზოგადოებაში, რომლებიც სიამოვნებით უთმობდნენ მას თავიანთი გამოცემების ფურცლებს. სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ფსევდონიმს იყენებდა: „სკანდელი“, „რიონელი“, „ნიკიფორე გ“. წერდა ქართულად, რუსულად, ფრანგულად. მისი სტატიები ქართული პერიოდიკის გარდა გაბნეულია უამრავ რუსულ და ევროპულ ჟურნალ-გაზეთში. მათ შორისა: „Искра“,

„Народное богатство“, „Санкт-Петербургские ведомости“, „Заграничный вестник“, „La nation suisse“, „La France“, „Современность“, „Голос“, „Новое время“, „Устой“, „Отечественные записки“, „Былое“, „Русская воля“ და სხვა.

ნიკო ნიკოლაძე საოცარი შრომისმოყვარეობით გამოირჩეოდა. ამასთან, აშკარად გამოჩნეულია მისი განათლების დიაპაზონი და სააზროვნო სივრცე. რაზე არ წერდა: რუსული ჟურნალისტიკის პრობლემებზე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესახებ, ინგლისური ლიტერატურის ავტორებზე, ფრანგული პრესის ისტორიაზე, ქალთა ემანსიპაციის, ვაჭრობის, კრედიტის, მრეწველობის, მიწისმფლობელობისა თუ თვითმმართველობის საკითხებზე და სხვ. ცალკე დიდი თემაა ქართული ლიტერატურული კრიტიკა, რომლის ერთ-ერთ დამფუძნებლად ჩვენში სწორედ ნიკო ნიკოლაძეა მიჩნეული.

„ეს მაღალნიჭიერი, ჭკვიანი და ვეროპულად განათლებული ადამიანი პირველი ქართველი ჟურნალისტიკა ვეროპული მნიშვნელობით“, წერდა ნიკო ნიკოლაძის შესახებ არტურ ლაისტი

„კავკასიის პუბლიცისტიკის არწივად“ წოდებული ნიკო ნიკოლაძე პუბლიცისტური მოღვაწეობის მიზანს ხალხის განათლებაში, მისი გონების გახსნისა და ხასიათის განმტკიცების ხელშეწყობაში ხედავდა. ეს მით უფრო აუცილებელი იყო კოლონიურ საქართველოში, რომლის მოსახლეობა თვითმპყრობელობას მუდმივი ჩამორჩენისა და უმცირებისათვის ჰყავდა განწირული. პუბლიცისტიკის, ზოგადად პერიოდული პრესის დანიშნულების ნიკო ნიკოლაძისეული გააზრება თერგდალეულთა პოლიტიკურ პროგრამას პასუხობდა, რომელიც ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლების, ერის დაცემული ვინაობის აღდგენის, დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების განახლების ამოცანებს ემსახურებოდა.

მნიშვნელოვან მოვლენათა შუაგულში

თითქოს დაებედაო – სიჭაბუკიდანვე უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა შუაგულში მოუწია ყოფნა. ეპოქაც მისი

დინამიური და სწრაფცვალებადი იყო. ნიკო ნიკოლაძის სიცოცხლეში რუსეთში ოთხი მეფე შეიცვალა და სამხრევოლუცია განხორციელდა: საქართველომ კოლონიური უღელი გადაიგდო, დამოუკიდებელი ცხოვრების სამწლიანი პერიოდიც განვლო და „ოქტომბრის კაბითაც შეიმოსა“. ნიკო ნიკოლაძეს დასახელებული და ბევრი სხვა მნიშვნელოვანი მოვლენის თვითმხილველთა ან უშუალო მონაწილეთა შორის ეხედავთ. უინტერესო არ იქნება, გავიხსენოთ ზოგიერთი მათგანი.

შეხვედრა კარლ მარქსთან. XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ევროპაში გავრცელება ჰპოვა სოციალიზმის ახალმა მიმდინარეობამ, რომელიც მარქსიზმის სახელწოდებითაა ცნობილი. გერმანელმა მოაზროვნებმა კარლ მარქსმა და ფრიდრიხ ენგელსმა არსებული ბურჟუაზიული წყობილების დამხობისა და სანაცვლოდ კომუნისტურ ფორმაციაზე გადასვლის თეორია შეიმუშავეს. ახალი, სამართლიანი და საყოველთაო კეთილდღეობის საზოგადოების ანუ კომუნისმის დამკვიდრება მარქსსა და ენგელსს მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის გზით წარმოედგინათ. ამ იდეოლოგიური ნააზრევის პრაქტიკაში განსახორციელებლად 1864 წელს ლონდონში მუშათა საერთაშორისო ასოციაცია – I ინტერნაციონალი, იგივე მშრომელთა საერთაშორისო ამხანაგობა დაარსდა. ინტერნაციონალის მუშაობას მისი კონგრესი და გენერალური საბჭო უძღვებოდა. მუშათა მოძრაობის ხელმძღვანელობისა და კოორდინაციის მიზნით ინტერნაციონალი ცალკეულ ქვეყნებსა და ქალაქებში თავის სექციებს ქმნიდა.

კარლ მარქსს სურვილი ჰქონდა ასეთივე სექცია სამხრეთ კავკასიაშიც დაარსებულიყო და მისი ხელმძღვანელის კანდიდატურას დაეძებდა. მუშათა მოძრაობის ცნობილმა ფრანგმა ლიდერმა პოლ ლაფარგმა, რომელიც კ. მარქსის სიძეც იყო, ამ უკანასკნელს ნიკო ნიკოლაძე წარუდგინა. ნიკო მარქსიზმის იდეოლოგიას უკვე გაცნობოდა, ახლა კი შესაძლებლობა მიეცა კ. მარქსსაც შეხვედროდა. იგი პირველი ქართველი იყო, ვინც უშუალოდ გაცნო დიდ გერმანელ მოაზროვნეს. კარლ მარქსს მოეწონა ევროპულად განსწავლული ახალგაზრდა და მას კავ-

კასიაში პირველი ინტერნაციონალის წარმომადგენლობითი კონგრესი
შესთავაზა.

მარქსის გახმაურებული სახელით შთაგონებული ბევრი პიროვნება ხალისით დათანხმდებოდა ამ წინადადებას. ნიკო ნიკოლაძემ კი მას თავაზიანი უარით უპასუხა. საქმე ის იყო, რომ გონიერ მოღვაწეს მარქსისტული მოძღვრების საქართველოში დანერგვა ეროვნული თვალსაზრისით ჩვენი ქვეყნისათვის საზიანოდ მიიჩნდა და არც სცდებოდა. მარქსიზმის გავრცელებამ და ამ იდეოლოგიის მიმდევარი სოციალ-დემოკრატიის პრაქტიკულმა მოღვაწეობამ დიდად ავნო ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, შეაფერხა ქართველი ერის კონსოლიდაციის პროცესი, უკანა პლანზე გადასწია და გაააჭიანურა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის.

ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლება. XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან რუსეთის პროგრესული საზოგადოებრივი აზრის მებაირახტრე ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი იყო. მისი სახელი ნ. ნიკოლაძის პეტერბურგში პირველი ჩასვლისას უკვე ა. პერცენის სახელს აღემატებოდა. სწორედ ამ პერიოდს დაემთხვა ჩერნიშევსკისა და მის თანამოაზრეთა განზრახვა, შეექმნათ ფარული რევოლუციური ორგანიზაცია სახელწოდებით „ზემლია ი ვოლია“. ორგანიზაციის ფორმირება დასრულებული არ იყო, როდესაც მეფის მთავრობამ მისი მთავარი იდეოლოგი დააპატიმრა. ეს 1862 წლის ზაფხულში მოხდა. მანამდე კი ნიკო ნიკოლაძე პირადად გაეცნო რუსეთის ახალგაზრდობის ამ კუშირს და, ჩერნიშევსკის მეუღლის მიწვევით, პეტერბურგის უნივერსიტეტის ხუთიოდე სხვა ქართველ სტუდენტთან ერთად არაერთგზის ოჯახშიც სტუმრობდა ცნობილ მოაზროვნეს.

შემთხვევითი არ იყო, რომ რამდენიმე წლის შემდეგ, მ. ელპიდინის მხარდამხარ, სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ ითავა ნ. ჩერნიშევსკის თხზულებათა გამოქვეყნება. ქართველმა სამოციანელმა დაწერა შესავალი წერილი ამ გამოცემის I ტომისათვის და მთლიანი ტომის რედაქტორობაც იკისრა.

აღსანიშნავია, რომ ნიკო ნიკოლაძის სახელს უკავშირდება კატორღაში გადასახლებული ჩერნიშევსკის ტიმრობიდან გათავისუფლებაც 1883 წელს. ეს ამბავი იმდენად საინტერესო და საყურადღებო იყო თავის დროისათვის, რომ მას ნ. ნიკოლაძემ სპეციალური მოგონება მიუძღვნა, რომელიც პირველად 1906 წელს ჟურნალ „ბილოე“-ში დაიბეჭდა და შემდეგშიც არაერთხელ გამოქვეყნდა.

XIX საუკუნის 70-80-იანი წლების მიჯნაზე რუსეთში მოქმედმა ნაროდნიკულმა ჯგუფებმა ქვეყანაში ფართო პოლიტიკური ტერორი გააჩაღეს. ისინი თავს ესხმოდნენ მთავრობისა და ჟანდარმერიის ცალკეულ მოხელეებს, იწვევდნენ დესტაბილიზაციას და მიაჩნდათ, რომ ამ გზით შესაძლებელი გახდებოდა იმპერიაში გაბატონებული რეჟიმის შეცვლა. 1881 წლის 1 მარტს ნაროდნიკებმა სიცოცხლეს გამოასალმეს იმპერატორი ალექსანდრე II. ამ ფაქტს ხელისუფლების მხრიდან სასტიკი ანგარიშსწორება და მძაფრი პოლიტიკური რეაქცია მოჰყვა. ყოველივეს მიუხედავად, რევოლუციური მოძრაობა სწრაფად არ ჩამცხრალა. „კრამოლის“ აღკვეთა ახალმა იმპერატორმა რეპრესიების გარდა მემბოხე ძალებისათვის გარკვეული დათმობების შეეთავაზებით გადაწყვიტა. საჭირო იყო იმგვარი შუამავლის გამოჩენა, რომელსაც რევოლუციონერებიც ენდობოდნენ და საიმპერიო კარიც. ამგვარ მდიანტორად ნიკო ნიკოლაძე შეირჩა.

შეურიგებელთა შერიგება არ იყო იოლი საქმე. ამასთან, შუამავალიც არანაკლები საფრთხის წინაშე იდგა: შესაძლო იყო იგი პოლიციას საკუთარი მიზნებისათვის გამოეყენებინა, ხოლო რევოლუციონერებს ეჭვი შეეტანათ მის კეთილსინდისიერებაში და ბრალი აგენტობაშიც დაედოთ.

თვითონვე წერდა: ყველანაირი ზომა უნდა მიმეღო, რათა ჩემი „დიპლომატიური“ მისია ჯაშუშურ დივერსიად არ ქცეულიყო. ნიკოს ამ წამოწყების საბოლოო შედეგისა ნაკლებად სჯეროდა, მაგრამ ხელისუფლებიდან წამოსულ წინადადებას მაინც დათანხმდა, ოღონდ მთავრობის

წარმომადგენლებისაგან სანაცვლოდ ნ. ჩერნიშევსკის გათავისუფლება ითხოვა.

საიმპერიო ხელისუფლების მხირდან ამ საქმეებში საკმაოდ მაღალი თანამდებობის პირები იყვნენ ჩართულნი, სახელდობრ, კარის მინისტრი, გრაფი ი. ვორონცოვ-დაშკოვი და იმპერატორის ფლიგელ-ადიუტანტი, გრაფი პ. შუვალოვი. არსებობს ცნობა, რომ ქართველი მოღვაწის საუბარს ვორონცოვ-დაშკოვთან მეორე ოთახიდან ყურს უგდებდა თვით იმპერატორი ალექსანდრე III.

ნიკო ნიკოლაძე რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის ბევრ თვალსაჩინო მოღვაწეს შეხვდა, მათ შორის: ნ. მიხაილოვსკის, მ. ანტონოვიჩს, ნ. შელგუნოვს, გ. უსპენსკის, ს. კრივენკოს. ლ. ტიხომიროვთან სასაუბროდ თავისი ხარჯით საგანგებოდ ჩავიდა შვეიცარიასა და საფრანგეთში. მოისმინა ყველას აზრი და მათთან ერთად შეიმუშავა მოთხოვნათა პროგრამა, რომლის დაკმაყოფილების შემთხვევაში რევოლუციონერები თანხმობას აცხადებდნენ ხელი აეღოთ ტერორსა და მთავრობის საწინააღმდეგო მოქმედებაზე. მოთხოვნები კი შემდეგი იყო: სოციალურ შეხედულებათა პროპაგანდის უფლება, ამნისტია, ბეჭდვითი სიტყვის, ერობისა და საზოგადოებრივი თვითმმართველობის კომპეტენციათა გაფართოება. ნკოს წინადადებით, ჩამონათვალში ცალკე პუნქტად შეიტანეს ნ. ჩერნიშევსკის გათავისუფლების მოთხოვნა.

ურთიერთკომპრომისს მართლაც შეეძლო რამდენაღმე დაემშვიდებინა რუსეთში შექმნილი დაძაბული სიტუაცია, მაგრამ ყველაფერი ისე ვერ განხორციელდა, როგორც დაიგეგმა. ვიდრე ნიკო ნიკოლაძე რევოლუციონერებთან მოლაპარაკებას აწარმოებდა, ხელისუფლების ზედა ეშელონებში გარკვეული გადაადგილებები აღინიშნა. ლიბერალური კურსის მესვეურებმა (ღორის-მელიქოვი, ვორონცოვ-დაშკოვი და მათი თანამოაზრენი) წინანდელი გავლენა დაკარგეს. გაიმარჯვა უფრო მკაცრი პოლიტიკის მიმდევართა ჯგუფმა. ამიტომაც მთავრობამ რადიკალურ ძალებს არათუ რაიმე დაუთმო, პირიქით, კიდევ უფრო შეუტია და შეავიწროვა ისინი. დაკმაყოფილდა მხოლოდ ერთი მოთხოვნა, რომელიც ნ. ჩერნიშევსკის ეხებოდა: 1883

წლის ნოემბერში იმპერატორმა შეიწყალა ოცი წლის წინ გადასახლებული რევოლუციონერი და იგი კატორღის გაათავისუფლა.

ნიკო ნიკოლაძემ ამ ფაქტით მორალური კმაყოფილება მიიღო, მაგრამ საკუთარი ცხოვრება დიდად გაირთულა. შინაგან საქმეთა სამინისტრომ მასზე პოლიციური ზედამხედველობა დააწესა და თითქმის ათი წლის განმავლობაში ქართველი მოღვაწის ყოველ ნაიბჯეს საიდუმლო პოლიცია უთვალთვალებდა.

რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო და ნიკო ნიკოლაძე. 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში რუსეთის იმპერია მნიშვნელოვანი პოლიტიკური სიახლის მომსწრე გახდა. სახალხო მოძრაობის ფართო აზვირთებამ მეფის ხელისუფლება აიძულა წასულიყო გარკვეულ დამობეზზე და რიგი დემოკრატიული ცვლილება განეხორციელებინა. ცენზურის აკრძალვის, გაფიცვების დაშვების, პოლიტიკური ორგანიზაციების ლეგალურად შექმნისა და სხვა თავისუფლების გვერდით, ნებადართულ იქნა კანონშემოქმედებითი საკრებულოს – სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევა. ეს ორგანო, რომელიც პირველ ხანებში უფრო რევოლუციის ბობოქარი ტალღების შემაკავედელ ჯებირად განიხილებოდა, იმავდროულად რუსეთის სინამდვილეში პარლამენტარიზმის სათავედ მოგვევლინა. სხვადასხვა პოლიტიკური ძალა მას რუსეთში კონსტიტუციური მონარქიის შემოღებას, ქვეყნის ბურჟუაზიული განვითარების გზაზე გაყვანის იმედს უკავშირებდა.

ცარიზმის იმპერიულ ორბიტაში მოქცეული საქართველოსათვის რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს დაარსება მრავალმხრივ საყურადღებო და ანგარიშგასაწვევი მოვლენა იყო. მან ბიძგი მისცა ახალი პოლიტიკური ჯგუფების, კავშირებისა თუ პარტიების წარმოშობას, გამოაცოცხლა და მოძრაობაში მოიყვანა საზოგადოებრივი აზრი.

საიმპერიო წარმომადგენლობითი ორგანოს დაფუძნების განზრახვამ ქართველი საზოგადოების ცხოველი ინტერესი გამოიწვია. „კაცები გვჭირია, რომელთაც ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა უნდა ამცნონ მთელ რუსეთის

წლის ნოემბერში იმპერატორმა შეიწყალა ოცი წლის წინ გადასახლებული რევოლუციონერი და იგი კატორღიდან გაათავისუფლა.

ნიკო ნიკოლაძემ ამ ფაქტით მორალური კმაყოფილება მიიღო, მაგრამ საკუთარი ცხოვრება დიდად გაირთულა. შინაგან საქმეთა სამინისტრომ მასზე პოლიციური ზედამხედველობა დააწესა და თითქმის ათი წლის განმავლობაში ქართველი მოღვაწის ყოველ წაიბჯს საიდუმლო პოლიცია უთვალთვალებდა.

რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო და ნიკო ნიკოლაძე. 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში რუსეთის იმპერია მნიშვნელოვანი პოლიტიკური სიახლის მომხსწრე გახდა. სახალხო მოძრაობის ფართო აზვირთებამ მეფის ხელისუფლება აიძულა წასულიყო გარკვეულ დათმობებზე და რიგი დემოკრატიული ცვლილება განეხორციელებინა. ცენზურის აკრძალვის, გაფიცვების დაშვების, პოლიტიკური ორგანიზაციების ღვევადურად შექმნისა და სხვა თავისუფლების გვერდით, ნებადართულ იქნა კანონშემოქმედებითი საკრებულოს – სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევა. ეს ორგანო, რომელიც პირველ ხანებში უფრო რევოლუციის ბოზოქარი ტალღების შემაკავებელ ჯებირად განიხილებოდა, იმავდროულად რუსეთის სინამდვილეში პარლამენტარიზმის სათავედ მოგვევლინა. სხვადასხვა პოლიტიკური ძალა მას რუსეთში კონსტიტუციური მონარქიის შემოღებას, ქვეყნის ბურჟუაზიული განვითარების გზაზე გაყვანის იმედს უკავშირებდა.

ცარიზმის იმპერიულ ორბიტაში მოქცეული საქართველოსათვის რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს დაარსება მრავალმხრივ საყურადღებო და ანგარიშგასაწვეი მოვლენა იყო. მან ბიძგი მისცა ახალი პოლიტიკური ჯგუფების, კავშირებისა თუ პარტიების წარმოშობას, გამოაცოცხლა და მოძრაობაში მოიყვანა საზოგადოებრივი აზრი.

საიმპერიო წარმომადგენლობითი ორგანოს დაფუძნების განზრახვამ ქართველი საზოგადოების ცხოველი ინტერესი გამოიწვია. „კაცები გვეჭირია, რომელთაც ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა უნდა ამცნონ მთელ რუსეთის

საუკეთესო ნაწილს და თვით ევროპასაც. ვის შეუძლია ესა პქმნას ისე კარგად, ისეთის ავტორიტეტით, როგორც მომავალ დეპუტატებს?“ – წერდა ქართული პრესა.

იმ დროინდელი საქართველო ამგვარი კაცების დეფიციტს ნამდვილად არ განიცდიდა. ახალგაზრდებზე რომ არაფერი ვთქვათ, ჯერ კიდევ მუხლი არ მოჰკვეთოდათ და მწყობრში იყვნენ თევდალექულთა დიდი თაობის წარმომადგენლები: ილია, აკაკი, ვაჟა, იაკობი, ნიკო. ამათზე უკეთ ვინ წარმოაჩენდა საქართველოს სატკივარს, ვინ დაიცავდა ერისა და ქვეყნის ინტერესს მაღალი საიმპერიო ტრიბუნიდან? ვინ იყო უფრო სახელგანთქანი და ავტორიტეტული ქართველ მოღვაწეთა შორის, ვინ ედგა დარაჯად ერის ღირსებას ათეული წლების განმავლობაში, ვის პქონდა საქართველოს ისტორიულ უფლებათა დაცვის ისეთი ცოდნა-გამოცდილება, როგორიც ამ მაშულიშვილებს? არც არავის. საქართველოდან თუნდაც ერთი დეპუტატი რომ ყოფილიყო სათათბიროში წარსაგზავნი, ისიც, უეჭველად, ამ წრიდან უნდა შეერჩია გონიერ ამომრჩეველს.

ისიც აუცილებლად სათქმელია, რომ თუ კავკასიამ და საქართველომ საარჩევნო უფლება მოიპოვა, ამაში მნიშვნელოვანი წვლილი სამოციანელთა წარმომადგენლებსაც მიუძღვით.

ცნობილია: რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნების დებულებით, რომელიც 1905 წლის 11 დეკემბერს გამოქვეყნდა, მომავალ საკანონმდებლო ორგანოში კავკასიელი დეპუტატების არჩევა გათვალისწინებული არ ყოფილა. მთავრობა ამას იმ გარემოებით ხსნიდა, რომ ამ მხარეში „ჯერ კიდევ გრძელდებოდა რევოლუციური ამბოხება“. კავკასიის მეფისნაცვალმა ვორონცოვ-დაშკოვმა პრობლემის მოსაგვარებლად პეტერბურგს ადგილობრივი ერების წარმომადგენლები მიაგვლინა. ქართველთაგან დელეგაციაში ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი ეურული შედიოდნენ. დელეგაციის ძალისხმევამ იმპერიის სახელმწიფო საბჭოში ნაყოფი გამოიღო – კავკასიას და მათ შორის საქართველოს არჩევნებში მონაწილეობის ნება დაერთო.

მაშინდელი წესით, ხალხის რჩეულთ პირდაპირი ხმის მიცემით არ ირჩევდნენ. არჩევნები ირიბი — საკანონმდებლო ორგანოების მიხედვით სათანადო ცენზის მქონე ელექტორატს ჯერ ამომრჩეველთა გარკვეულ რაოდენობა უნდა აერჩია, დეპუტატის არჩევა კი ამ უკანასკნელთა პრეროგატივას შეადგენდა.

1906 წლის აპრილში, რუსეთის I სახელმწიფო სათათბიროს ამომრჩეველთა არჩევნებში კენჭი ნიკო ნიკოლაძემაც იყარა. 710 მონაწილიდან ნიკომ ყველაზე მეტი — 575 ხმა მიიღო და ამომრჩეველად გავიდა, მაგრამ დეპუტატობისათვის ბრძოლა აღარ გაუგრძელებია.

სათათბიროს არჩევნებში, როგორც წესი, წარმატებას პოლიტიკური ორგანიზაციები და მათი კანდიდატები აღწევდნენ. პოლიტიკური ძალის მხარდაჭერის გარეშე სადეპუტატო მანდატს ვერაფერს მოიპოვებდა. 1906-1912 წლებში, როცა რუსეთის სახელმწიფოს სათათბიროს არჩევნები ეწყობოდა, ნიკო ნიკოლაძე უპარტიო იყო. იგი მომდევნო საარჩევნო ბატალიებში უშუალოდ აღარ ჩარეულა, თუმცა 1912 წელს არჩევნებთან დაკავშირებულ მძაფრ პოლემიკას მაინც ვერ ასცდა და, როგორც წინასაარჩევნო კამპანიას ახასიათებს, მის მიმართაც არაერთი უსიამოვნო ბრალდება გაისმა. ნიკო ნიკოლაძე იძულებული გახდა მოპაექრე ვასილ წერეთლის (იმ ხანად წერდა „უროს“ ფსევდონიმით) საპასუხოდ ცალკე ბროშურაც გამოეცა. ბროშურას „ჩემ პოლიტიკაზე“ ჰქვია და მკაფიოდ წარმოაჩენს ქართველი სამოციანელის დამოკიდებულებას არჩევნების, პოლიტიკური ბრძოლის, საქართველოს ავტონომიისა და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხებისადმი.

ნიკოლოზ II-ის გადადგომა. მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან მოყოლებული რუსეთის იმპერატორები დაპყრობილი საქართველოს მონარქებადაც ითვლებოდნენ. ითვლებოდნენ რუსული კანონმდებლობით, თორემ ქართველი ხალხის აბსოლუტურ უმრავლესობას ეს უცხო ტახტის მფლობელნი თავის კანონიერ მეფეებად არასოდეს მიუჩნევია. მეტიც, ქართველობა იარაღით ხელში თუ მშვიდობიანი საშუალებებით უპირისპირდებოდა იმ კო-

ლონიურ რეჟიმს, რომელსაც რუეთის ცარიზმი, იტალია, თვითმპყრობელობა განასახიერებდა.

ამის პარალელურად, უნდა ითქვას, რომ ადგილობრივი არისტოკრატის ბევრმა წარმომადგენელმა კობა-ბორაციონიზმი ამჯობინა და იმპერიის სამსახურში საკუთარი ნებით ჩადგა („მიერთუნენ რუსთა“).

დასავიწყებელი არც ისაა, რომ რუსიფიკატორული პოლიტიკის გავლენით არარუს მოსახლეობაში, მათ შორის საქართველოშიც, იმპერიული რეჟიმისადმი ლოიალობისა და რუსთხელმწიფეებისადმი ერთგულქვეშევრდომული სულისკვეთება ინერგებოდა. ამიტომაც იყო, რომ ქართველ საზოგადოებაშიც გაჩნდნენ იმპერიის მმართველთა მხობლები და გუნდრუკისმკნეველნი. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვით, მამანქმი ნიკოლოზ I-ს „დიდხანს თაყვანს სცემდა, როგორც ბევრი სხვა მასზე უფრო ნასწავლიცო.“

რუსეთის მონარქთაგან საქართველოს მეფის ტიტული სამმა ალექსანდრემ და ორმა ნიკოლოზმა ატარა. ჩვენი ქვეყნის დამპყრობლები პავლე I და ალექსანდრე I ისე გაშორდნენ წუთისოფელს, რომ საქართველო თვალთ არ უნახავთ. მომდევნო იმპერატორი ნიკოლოზ I მხოლოდ 1837 წელს ესტუმრა აქაურობას და დიდადაც მოიხიბლა სამათუელზე მეტი ხნის წინ იმპერიის წიაღში ინკორპორირებული ამ კუთხის გაცნობით. ნიკო ნიკოლაძე ამ დროს ჯერ კიდევ დაბადებული არ იყო, მაგრამ 1850 წელს ტახტის მემკვიდრის (შემდეგში იმპერატორი ალექსანდრე II) ჩამოსვლა ქუთაისში კარგად დამახსოვრებია, რადგან უფლისწული იმ გიმნაზიასაც სწვევია, სადაც ნიკო სწავლობდა.

ალექსანდრე II-სთან ქართველ სამოციანელს საკუთარი ანგარიშები ჰქონდა. ჯერ იყო და 1861 წელს ამ ხელმწიფის განკარგულებით, ნიკო პეტერბურგის უნივერსიტეტიდან დაითხოვეს და კრონშტადტის ციხეშიც ჩასვეს, ხოლო 1880 წელს გახეთი „ობზორი“ დაუხურეს და სტავროპოლში გადაასახლეს. საინტერესო დამთხვევაა: ნიკო ნიკოლაძე გადასახლებიდან თბილისში სწორედ იმ დღეს დაბრუნდა (1881 წლის I მარტი), როცა ტერორისტთა ბომბმა ალექსანდრე II-ს სიცოცხლე მოუსწრაფა.

მომდევნო იმპერატორმა ალექსანდრე III-მ იცოდა ნიკო ნიკოლაძის ვინაობა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საიმპერატორო ხელისუფლებამ რევოლუციურ წრეებში ქართველი მოღვაწის ავტორიტეტი თავის სასარგებლოდ კიდევაც გამოიყენა, მაგრამ ნიკო ერთგვარ დევნას და პოლიციის საიდუმლო მეთვალყურეობას ვერც ამ ხელმწიფის ზეობაში გადაურჩა.

რუსეთის ბოლო მონარქის - ნიკოლოზ II-ის მმართველობის პერიოდს სახალხო რევოლუციაში მონაწილეობისათვის ათასობით ქართველის დაპატიმრება, გაციმბირება, სიკვდილით დასჯა, დასავლეთ საქართველოში ცნობილი სადამსჯელო ექსპედიციების თარეში უკავშირდება. თუ 1905-1907 წლებში ხელისუფლებამ ხალხზე იმძლავრა და გაიმარჯვა, 1917 წლის თებერვალში პირიქით მოხდა. რევოლუციის ახალმა ტალღებმა გაბატონებული რეჟიმი მძლავრად შეარყია, თვითმპყრობელობას ბურჯები გამოაცალა და საიმპერატორო ტახტიც შთანთქა.

ბედმა ისე იხება, რუსეთის დედაქალაქში აზვირთებული მასშტაბური მღვლევარების მომსწრე და თვითმხილველი ნიკო ნიკოლაძეც გამხდარიყო. „ამ დღეებში აქ დიდი უწყსოებები მოხდა, ხალხი აშფოთდა, რომელიც სროლით დაამშვიდეს. არ იცის კაცმა, დაბოლოვდა გუშინდელი სროლით ეს მოძრაობა, და „ზაბასტოვკებათ“ გადაიქცევა, თუ კიდევ გაგრძელდება დღეს და შემდეგ?“ წერდა ნიკო პეტროგრადიდან გაგზავნილ ერთ კერძო წერილში 1917 წლის თებერვლის ბოლოს.

არეულობა საყოველთაო გაფიცვაში გადაიზარდა. ამბოხებული ხალხის მხარდასაჭერად ქუჩებში პეტროგრადის სამხედრო ნაწილებიც გამოვიდნენ. ნიკოლოზ მეორემ ბრძანება გასცა, დაუყოვნებლივ აღეკვეთათ უწყსრიგობანი და დედაქალაქში საგანგებო მდგომარეობაც გამოაცხადა, მაგრამ სიტუაციის გამოსწორება შეუძლებელი გამხდარიყო. შექმნილმა რეალობამ იმპერატორი აიძულა უარი ეთქვა მეფობაზე და ხელისუფლებას გამოთხოვებოდა.

ნიკოლოზ II-ის მანიფესტი ტახტიდან გადადგომის შესახებ 1917 წლის 3 მარტს გამოქვეყნდა. ადრე გაზაფ-

ხულის სუსხიან დილას, თავრიდის სასახლესთან შეკრებილ აბობოქრებულ ზღვა ხალხში უკანასკნელი მთავრად აღეულიც იდგა და რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორის უკანასკნელ მანიფესტს კმაყოფილებით ისმენდა. ამ ისტორიული მომენტის შემსწრე ნიკო ნიკოლაძეს არ ტოვებდა განცდა, რომ იმ უამად მისი იქ ყოფნა ერთგვარი ანგარიშის გასწორება იყო რომანოვების დინასტიასთან იმ უსამართლო გადაწყვეტილების გამო, რომელიც 1802 წელს რუსის ჯარით აღყაშემორტყმულ სიონის ტაძარში გამოცხადდა. წარსულის ხსოვნა ჯერაც მძაფრი იყო, რადგან ქართული სახელმწიფოებრიობის გამაუქმებელი ალექსანდრე I-ის მანიფესტიდან ნიკოლოზ II-ის გადადგომის მანიფესტამდე მხოლოდ 117 წელი გასულიყო.

პრაქტიკულ საქმეთა თაოსანი

„ნიკო ნიკოლაძეს მისხავე სიცოცხლეში უწოდეს „ულმობელი საქმის კაცი“. მართლაც, რას აღარ სწვდებოდა მისი მოუღლეელი, მეოცნებე გონება და მასშტაბური ხედვა. აქ დიდი ერისკაცის პუბლიცისტურ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას არ ვგულისხმობ, - პრაქტიკულ საქმეებს გადავაგვლოთ თვალი: ჭიათურის მარჯანეცის დამუშავება და ექსპორტი, ფოთის ნავსადგური, რაჭისა და სვანეთის ტყეების ექსპლუატაცია, თბილისის წყალსადენის მშენებლობა, აბანოების კეთილმოწყობა, დასაღვთოთუ აღმოსავლეთ საქართველოს მდინარეთა ენერგეტიკული პოტენციალის გამოყენებაზე ზრუნვა, რიონზე ნაოსნობის აღდგენის, ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში ნავთობსადენის გაყვანის, საქართველოში რკინიგზის ქსელის გაფართოების, რკინიგზის ელექტრიფიკაციის თამამი გეგმები და ათასი სხვა. ყველა საქმეს, რომელსაც კი ხელი მოჰკიდა, შთამბეჭდავი, ღრმა და წარუშლელი კვალი დააჩნია. მისი თანამედროვენი გადმოგვცემენ, რომ „ნიკო ნიკოლაძემ მრავალი ათეული წლის განმავლობაში თავისი ერის ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი გადაწყვიტა და ნათელი გონებით განჭვრიტა“.

ნიკო ნიკოლაძის მიერ განხორციელებული პრაქტიკული საქმეებიდან ერთ-ერთი პირველი ტყიბულის ქვანახშირის წარმოებას უკავშირდება. ბუნებრივი საწვავის საბადო ტყიბულის შემოგარენში XIX საუკუნის 20-იან წლებში იქნა მიკვლეული, მაგრამ მისი მადაროდან ამოღება და ტრანსპორტირება პრიმიტიული გზით წარმოებდა. ქართველი სამოციანელის თაოსნობით 1889 წელს ჩამოყალიბდა სააქციონერო საზოგადოება „ნახშირი“, რომელიც პირველ მსოფლიო ომამდე წარმატებით უძღვებოდა ტყიბულის ქვანახშირის მოპოვებასა და გასაღებას. ნიკო ნიკოლაძე იყო ტყიბულის რკინიგზის ხაზის გაყვანის თაოსანიც და რწმუნებულიც. მან შეძლო დაერწმუნებინა იმპერიის მმართველი წრეები ამ წამოწყების სახელმწიფოებრივ-ეკონომიკურ მნიშვნელობაში. ნიკოს დიდი ძალისხმევით 1883-1887 წლებში აიგო და ექსპლუატაციაში შევიდა ტყიბულის ქუთაისთან დამაკავშირებელი რკინიგზის მონაკვეთი. ამით წიაღისეულის ტრანსპორტირება ძირეულად გაუმჯობესდა და გაიადფდა. საგრძნობლად შემცირდა ასევე ქვანახშირის თვითღირებულებაც.

თავის დროზე ნიკო ნიკოლაძემ წვლილი ბაქო-თბილისის რკინიგზის მშენებლობაშიც შეიტანა, როცა უმსხვილესი ფრანგი მაგნატები ალფონს და გუსტავ როტშილდები (მათი ქონება იმჟამად მილიარდ ნახევარ ფრანკს აღწევდა) ამ საქმესთან დააკავშირა, მაგრამ ქართველ სამოციანელს უფრო მეტი დამსახურება მიუძღვის იმაში, რომ მატარებლები სურამის ქედის გადავლის ნაცვლად წიფის გვირაბით მოძრაობენ. 4 კილომეტრი სიგრძის გვირაბი, რომელიც გაყვანილ იქნა 1886-1890 წლებში, ამ ტიპის პირველი ნაგებობა იყო რუსეთის იმპერიაში. აღსანიშნავია, რომ მის არც დაპროექტებასა და არც მშენებლობას ნიკოს მონაწილეობის გარეშე არ ჩაუვლია. 120 წლის წინ აგებული წიფის გვირაბი, რომელიც „აზრისა და ტექნიკის გამარჯვების დღესასწაულად“ მოინათლა, დღესაც გამართულად ფუნქციონირებს.

რკინიგზამ არაერთი სიახლე დაამკვიდრა ქართულ ყოფაში. მისი ზეგავლენა ცხოვრების მრავალ სფეროს, მათ შორის ენასაც დაეტყო. ტრანსპორტის ახალ სახეო-

ბასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია ქართულ ლექსიკაშიც აისახა. საგულისხმოა, რომ სიტყვები „ლიბრალი“ და „ორთქლმავალი“ ქართულ ენაში ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა.

დიდი ამაგი დასდო ნიკო ნიკოლაძემ საქართველოში მარგანეცის მრეწველობის განვითარებას. მეფის მთავრობა თავს იკავებდა ამ საქმეში კაპიტალის დაბანდებისაგან, განსაკუთრებით აჭიანურებდა ჭიათურის მადაროების დაკავშირებას მთავარ სატრანსპორტო არტერიასთან. ნიკოს რუსული თუ ქართული პრესის მეშვეობით ხანგრძლივი ბრძოლა, სხვადასხვა ინსტანციაში ათ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში დაუდალავი მიმოსვლა და დავა დასჭირდა, რათა მიეღწია უმაღლესად დამტკიცებული ნებართვისათვის ჭიათურა-შორაპნის რკინიგზის შტოს ასაგებად. მისმა მონდომებამ აქაც ნაყოფი გამოიღო და უკვე 1895 წლის თებერვალში ოფიციალურად გაიხსნა ჭიათურა-შორაპნის ვიწროლიანდაგიანი სარკინიგზო ხაზი. მოგვიანებით, კერძოდ 1917 წელს ნიკო ნიკოლაძემ ჩამოაყალიბა ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა სააქციონერო საზოგადოება, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ადგილობრივი დაცემული ეკონომიკის გამოცოცხლებაში და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას გარკვეული სავალუტო შემოსავალიც გაუჩინა.

როცა საქართველოში კომუნისტური რეჟიმი დამყარდა და ქვეყანა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში გააერთიანეს, მოსკოვმა საქართველოს სამრეწველო ობიექტების კონცესიის წესით უცხოური კომპანიებისათვის გადაცემა გადაწყვიტა. ნიკომ თავისი წვლილი ამ საქმეშიც შეიტანა. ცნობილი მრეწველი ამერიკის შეერთებული შტატებიდან ა. პარიმანი ჭიათურაში სწორედ ნიკო ნიკოლაძის რჩევით ჩამოვიდა.

ნიკო ნიკოლაძე გულმოდგინედ ზრუნავდა საქართველოს წყლის რესურსების გამოყენებაზე. მას მიაჩნდა, რომ თბილისის ელექტროენერჯით მომარაგებისათვის აუცილებელი იყო მტკვრისა და არაგვის შესაძლებლობათა ათვისება. 1920 წელს ნიკომ იტალიიდან სპეციალურად ჩამოიყვანა ინჟინერი მდინარე ყვირილაზე მცირე ჰე-

სის გასამართლად. იმავე სპეციალისტს უნდა შეესწავლა მდინარე ენგურის სიმძლავრეები მასზე მასშტაბური ელექტრო სადგურის (ნიკო ნიკოლაძე „წყალსადგურს“ უწოდებდა) ასაგებად და სხვ.

ნიკოს ყურადღების ცენტრში მუდმივად იყო ქართული ვაზი და ღვინო. იგი ბევრს ფიქრობდა და მუშაობდა ჩვენში მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარების საკითხებზე, ქართველ მეღვინეებს ურჩევდა მსხვილი სარდაფების მოწყობას და საამისოდ ამხანაგობების შექმნას სთავაზობდა.

ნიკო ნიკოლაძეს უყურადღებოდ არ დაუტოვებია არც ჩაის კულტურა, რომელიცის ის ის იყო ინერგებოდა საქართველოში. მან ფოთსა და დიდ ჯიხაიში საკუთარი ხელით დარგო ჩაის ნერგები, რითაც ერთგვარი პოპულარიზაცია გაუწია ახალ შემოსავლიან მცენარეს.

ნიკო ნიკოლაძე დაინტერესებული იყო ნავთობსადენის გაყვანით ქალაქ გროზნოდან ფოთამდე, შედგენილი ჰქონდა გეგმაც სახელწოდებით: „ნავთობსადენი გროზნი – შავი ზღვის ნაპირი.“ დარწმუნებული იყო, რომ ეს მილი დიდად ასარგებლებდა ჩვენს ქვეყანას, 1922 წელს უცხოეთში ინვესტორიც მოიძია ნავთობის ცნობილი კომპანიის „შელლის“ სახით, მაგრამ საბჭოთა სინამდვილეში ნიკოლაძის პროექტი აღარ განხორციელებულა.

ნიკო ნიკოლაძის აზრით საქართველოში ახალი სამუშაო ადგილების შესაქმნელად (მისი სიტყვით, „ბარაქიანი მუშაობის შოვნისათვის“) დიად ხელსაყრელი იქნებოდა ქართული ხე-ტყის გონივრული ექსპლუატაცია. საზღვარგარეთ ყოფნისას დაუახლოვდა კიდევ ამ საქმით დაინტერესებულ კანადურ ბანკს და ცდილობდა აქტიურად მოეზიდა უცხოური კაპიტალი საქართველოს ტყეების დამუშავებაში.

დიდი თერგდაღეული თავისი ბუნებით ნოვატორი ადამიანი იყო, სიახლისაკენ მუდმივი და უშიშარი სწრაფვა ახასიათებდა. მაგალითად, მის სახელს უკავშირდება ქართულ სინამდვილეში ფასიანი ქაღალდების გამოყენების პრაქტიკა: ფოთის ქალაქის თავად მუშაობის პერიოდში პირველმა მან გამოუშვა სამპროცენტო იანი ობლიგაცია,

ასევე გაავრცელა ლატარიის ბილეთები და შექმოსული თანხა ნავსადგურის კეთილმოწყობას მოახმარა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ბეტონი, რომელიც, ზოგიერთი ცნობით, ჯერ კიდევ 6 ათასი წლის წინ შუამდინარეთში, ხოლო მოგვიანებით ძველ რომშიც იხმარებოდა და შემდეგ ხანგრძლივად დავიწყებას მიეცა, საქართველოში პირველად ნიკო ნიკოლაძემ გამოიყენა ქალაქ ფოთის ჯვბირის მშენებლობაში.

ქალაქის თავი

მიუხედავად იმისა, რომ იაკობ ნიკოლაძეს ფოთში სავაჭრო სახლი და მამულიც ჰქონდა, მომავალ თერგდალეულს ამ ქალაქთან უსიამოვნო მოგონება აკავშირებდა. გიმნაზიის მეხუთე კლასელი მოსწავლე იყო, როცა მამამ ნიკო ფოთში წაიყვანა იქაური საქმეების გასაცნობად. „ფოთი მაშინ მთლად ჭაობსა და ტყეში ყოფილა დამალული“. ბავშვს იმ დროს კოლხეთში ფართოდ გავრცელებული სენი – მალარია შეჰყრია და მძიმე ავადაც გამხდარა. გამოჯანმრთელებას ერთ წელზე მეტი დრო დასჭირდა. ეს 1858-1859 წლებში იყო. მერე ნიკოს ცხოვრება ისე წარიმართა, რომ რამდენიმე ათწლეული ფოთთან ინტენსიური შეხება აღარ ჰქონია. ისე კი ფოთის იერსახის შეცვლაზე ბევრი ჰქონდა ნაფიქრი. ჯერ კიდევ 1871 წელს წერდა: „ფოთის ადგილ-მდებარეობის უცუდესი მხარე ის არის, რომ ის მეტად დაბალი და ჭაობიანია; დიდი წვიმებისა და რიონის წყალდიდობის დროს ქალაქი წყლით სავსეა...“

... ფოთის გასაშრობად საჭიროა რიონის ნაპირის დავუბა და ამადლება, მთელი ქალაქის სივრცეზე დიდძალი ქვიშის მოყრა და რუების გაყვანა. ფოთს დიდი როლი და კარგი სვე მოყლის მომავალში, რკინის გზა ჩქარა შეაერთებს მას თბილისთან, მერე კასპიის ზღვასთან, შემდგომ როდისმე შუა აზიასთან, სპარსეთთან და შესაძლებელია ინდოეთთანაც. მაშინ ამ გზით გაიმართება დიდი მოძრაობა, მისვლა-მოსვლა და აღებ-მიცემა ერთი მხრით ევროპასა და მეორე მხრით საქართველოს, შუა აზიას და სპარსეთს შო-

რის, და ფოთს თავისი პორტით ექნება დიდი მნიშვნელობა; იგი შეიქმნება ერთი უდიდესი და უმდიდრესი სავაჭრო ცენტრად, ლაქთაგანი, იგი აჯობებს მაშინ ოდესასაც...“¹ ისე მოხდა, რომ ამ გეგმის მნიშვნელოვანი ნაწილის პრაქტიკული ხორცშესხმა მოგვიანებით თვითონვე მოუწია.

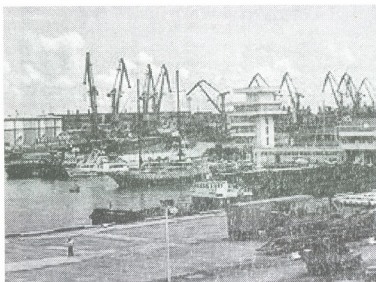

ფოთის კოშკი. ზედა ორი სართული დაშენებულია ნ. ნიკოლაძის დროს

1874 წელს მეფის მთავრობამ საქართველოში საქალაქო რეფორმა გაატარა, რაც ქალაქებისათვის თვითმმართველობის უფლების მინიჭებაში გამოიხატა. თვითმმართველობის ძირითად ფუნქციას კომუნალური მეურნეობის მოწესრიგება, გადასახადების აკრეფა, ქალაქის გარეგნულ იერსახეზე ზრუნვა, ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებისათვის ხელშეწყობა, განათლების კერებისა და სამკურნალო დაწესებულებათა გახსნა და სხვ. შეადგენდა. სიახლე პირველად თბილისს შეეხო. არჩევნების შედეგად დაკომპლექტებულ თბილისის სათათბიროში 75

ხმოსანი შედიოდა. მათ მუშაობას უძღვებოდა გამგეობა ქალაქის თავის თავმჯდომარეობით.

1875-1876 წლებში საქალაქო თვითმმართველობის ორგანოები არჩეულ იქნა ქუთაისში, გორსა და ახალციხეში, ხოლო 1882 წელს – ფოთში.

ფოთის პორტი დღეს

ფოთის თვითმმართველობის სათავეში ნიკო ნიკოლაძის არჩევის საკითხი 80-იან წლებშივე განიხილებოდა, ოღონდ დაბრკოლებად ის იქცა, რომ ქართველ მოღვაწეზე იმპერიის პოლიციის დეპარტამენტს ფარული მეთვალყურეობა ჰქონდა დაწესებული. პოლიტიკურად არასაიმედო პიროვნების ასეთ პოსტზე დამტკიცებას კი, ცხადია, ხელისუფლება არ დაუშვებდა. მოგვიანებით, ქართველ თავად-აზნაურთა საკრებულოს თხოვნით, ნიკოზე პოლიციური თვალთვალი შეწყდა და დიდ სამოციანელს შესაძლებლობა მიეცა კენჭი ეყარა ფოთის ქალაქის თავის თანამდებობაზე. 1894 წლის ოქტომბერში ჩატარებული არჩევნების შედეგად (310 ამომრჩეველიდან მის კანდიდა-

ტურას ხმა მისცა 193-მა) ნიკო ნიკოლაძემ ფოთის წინამძღოლობა ჩაიბარა. იგი ენერგიული, შრომისმოყვარე პრინციპული და სამართლიანი ხელმძღვანელი იყო.

„ვინც ფოთის ქალაქის გამგეობას ცოტაოდნავ მაინც იცნობს, მან ჩინებულად იცის, რომ არც ერთს თანამდებობის პირს ნებას არ ვაძლევ სამსახურში შემოაპაროს რაიმე პარტიული, რწუნებრივი თუ ნაციონალური მიდრეკილება. ყველასაგან ვთხოვლობ მარტო ერთგულ სამსახურს ქალაქის სასარგებლოდ“ -წერდა ნ. ნიკოლაძე.

ნიკო ამ დროისათვის საკმაოდ სახელმწიფოებრივი მოღვაწე იყო. მის ნააზრევს, პუბლიცისტურ წერილებსა თუ ეროვნულ-საზოგადოებრივ საქმიანობას ალბათ ფოთელებიც იცნობდნენ, ახლა კი ისინი დიდი ერისკაცის გონიერი მმართველობის უნარშიც თვალნათლივ დარწმუნდნენ. მზრუნველი ხელი აქაურობას მალე დაეცყო, ფოთმა სწრაფად იწყო განვითარება და უკეთესობისაკენ შეცვლა. ამიტომაც იყო, რომ ნიკო ნიკოლაძე მოსახლეობამ რამდენჯერმე ზედიზედ აირჩია ქალაქის თავად. იგი ოცი წელი უძღვებოდა ფოთს, რაც იმ დროისათვის იშვიათი გამონაკლისი იყო.

ამ ხნის განმავლობაში ბევრი კარგი და სასარგებლო საქმე მოესწრო. საგრძნობლად გაიზარდა საქალაქო შემოსავლები. ადგილობრივი ბიუჯეტი თითქმის გაათმაგდა და 75 ათასი მანეთიდან 1895 წელს, 1914 წლისათვის 723 ათას მანეთს გადასცდა. ნიკო ნიკოლაძის ხელმძღვანელობით ფოთს ირგვლივ ჯებირი შემოეწყო, რამაც ქალაქის ქუჩები წყლის მუდმივი დინებისაგან საიმედოდ დაიცვა; აიგო სამი ხიდი, რომელთაგან ორი ქალაქსა და დიდ კუნძულს პორტთან აერთებდა, ხოლო მესამე ფოთს გურიასთან აკავშირებდა; აშენდა ელექტროსადგური, რომლის სიმძლავრე ქალაქსაც და ნავსადგურსაც თავისუფლად ყოფნიდა; გაიყვანეს ტელეფონის ქსელი; სამოქალაქო და სახელოსნო სასწავლებლებისათვის წამოიმართა ორსართულიანი კაპიტალური შენობები; მოეწყო დახურული ბაზარი; მოსახლეობა უზრუნველყოფილ იქნა სამკელი წყლით; განახლდა ქალაქის კოშკი; აიგო მომხიბლავი ეკლესია; ქუჩები მოიკირწყლა და გაიყვანეს გზატ-

კეცილები; მოეწყო ცხენის რკინიგზის ღიანდაგი (კონკა); აშენდა ელექტორი და სხე.

არანაკლებ მასშტაბური იყო გეგმები, რომელთა ხორცშესხმას ნიკო ნიკოლაძე სამომავლოდ აპირებდა. მას შედგენილი ჰქონდა პროექტები საავადმყოფოს, სახალხო სახლისა და თეატრის ასაგებად, სამასწავლებლო ინსტიტუტის, სამეურნეო და საოჯახო სკოლის დასაარსებლად, აპირებდა შავ ზღვასა და პალიასტომის ტბას შორის მოეწყო კურორტი და სხვა.

როცა ნიკო ნიკოლაძე ქალაქის თავად აირჩიეს, ფოთი „მძიმე ავადმყოფს გაედა“, ხოლო როცა იქიდან წამოვიდა, ფოთი უკვე „პირველხარისხოვან ბოღაზად“ იყო გადაქცეული. ცნობილია, რომ ფოთი ქალაქად XIX საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოდან იწოდებოდა, მაგრამ ნამდვილი ქალაქის იერ-სახე მას ნიკო ნიკოლაძემ მისცა.

ნიკოს თავის თბილისური სახლის ერთ ოთახში სიცოცხლის ბოლომდე ედგა პარიზში ჩამოსხმული ფერადი ფაიფურის ბაყაყის მოზრდილი ფიგურა. ეს იყო დიდი თერგდალეულის მიერ „ჭაობიანი ფოთის ამოშრობისა და მისი მსოფლიო მნიშვნელობის ნაცხადგურად გადაქცევის სიმბოლო“.

თამარის ორდენის კავალერი

ნიკო ნიკოლაძე არათუ მოესწრო სამშობლოს თავისუფლებას, არამედ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის საშეილიშეილო საქმე, რომლისთვისაც წინაპართა მრავალი თაობა იბრძოდა და რომელსაც მთელი არსებით ემსახურებოდნენ ქართველი სამოციანელებიც, ლოგიკურ დასასრულამდე მისი ქმედითი მონაწილეობით მივიდა.

ნიკო ნიკოლაძე პირველი და ერთადერთი იყო თერგდალეულთა შორის, რომელმაც „მამულის მსახურებისთვის“ ჯილდო მიიღო. 1918 წლის ივნისში მას საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის სახელით თამარის ორდენი გადაეცა.

ეს ორდენი მხცოვან მოღვაწესთან ერთად სიმბოლოურად თერგადაღეულთა მთელ პლეადას ეკუთვნოდა, მელსაც ნიკო წარმოადგენდა. სწორედაც რომ სიმბოლოურად, თორემ რეალურად იგივე „მამულის მსახურებისთვის“ სულ რაღაც 10 წლით ადრე ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის წინამძღოლ ილია ჭავჭავაძეს შუბლში ტყვია დაახალეს. ეს ტყვია მაშინ მხოლოდ ერთი კაცის მოსაკლავად არ იყო გამოიზნული, ილიას მკვლევები ბერდენკას სამშობლოს თავისუფლების იდეას და ყველა იმ მამულიშიელს ესროდნენ, ვისაც საქართველოს „გამოხსნა-აღდგენა“ ცხოვრების მთავარ მისწრაფებად დაესახა. მათ შორის უკანასკნელი არც ნიკო ნიკოლაძე ყოფილა, რომელიც უკვე წლებით დამძიმებული, თავის სამშობლოს ასე მიმართავდა: „მას აქეთ, რაც მე ჩემს თავს ვიცნობ, მე ერთი წადილის მეტი არა მქონია, ერთი ღმერთის გარდა სხვისთვის თაყვანი არ მიცია. ... მე შენ მიყვარდი, შენ მწამდი, შენ გემსახუროდი ავად თუ კარგად, როგორც შემეძლო, როგორც ჭკუა მიჭრიდა“.

ვისი ჯილდო იყო წმინდანად შერაცხული მეფე ქალის ორდენი და რისთვის მიეკუთვნა იგი ნიკო ნიკოლაძეს?

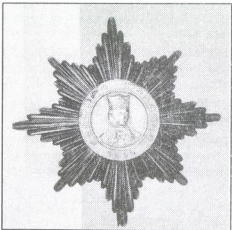
თამარ მეფის ორდენი 1915 წელსაა დაარსებული. იგი პირველი მსოფლიო ომის წლებში უცხოეთში აღმოცენებულმა სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლმა ჯგუფმა – „საქართველოს განთავისუფლების ეროვნულმა კომიტეტმა“ შემოიღო და ანიჭებდა სამხედრო და სამოქალაქო პირებს საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში შეტანილი თვალსაჩინო წვლილისათვის.

საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი (თავმჯდომარე პეტრე სურგულაძე, წევრები: ნესტორ მაღლაშიელი, ძმები ღყო და გიორგი კერესელიძეები, გიორგი მაჩაბელი, მისაკო წერეთელი, ზია ბეჟ აბაშიძე, შალვა ვარდიძე და სხვ) ქართულ-გერმანული თანამშრომლობის შედეგად 1914 წლის შემოდგომაზე ევროპაში ჩამოყალიბდა. იგი გერმანიის სახელისუფლო წრეების მატერიალური და ფინანსური ხელშეწყობით საქართველოს სახელ-

მწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მისაღწევად იფრინებდა გერმანიის დაფინანსებით ოსმალეთში შეიქმნა სუფლების ეგიდით მოქმედი სამხედრო შენაერთიც, რომელსაც ქართული ლეგიონი ეწოდებოდა. მას სხვადასხვა დროს მეთაურობდნენ ლეო კერესელიძე, გრაფი შულენბურგი, ნესტორ მაღალაშვილი, ფონ გალენი და სხვ. ლეგიონი 800-ს მებრძოლს მოითვლიდა. მას გააჩნდა საკუთარი დროშა და უნიფორმა.

სწორედ ლეგიონერთა საბრძოლო სულისკვეთების ამადლებისა და მორალური წახალისების მიზნით დაარსებულ იქნა ორდენი, რომელსაც დიდი ქართველი მეფის, თამარის სახელი უწოდეს. ვარსკვლავის ფორმის ორდენი თავიდან ორი სახისა იყო – პირველი და მეორე ხარისხის. მოგვიანებით შემოუღიათ მესამე ხარისხის ორდენიც. სამივე სინჯის ჯილდო ბერლინში მზადდებოდა.

ორდენის რვაქიმიანი ვარსკვლავის ცენტრში მოთავსებულია მედალიონი თამარ მეფის მოოქროვილი ვერცხლის პორტრეტით და ოქროთი მოვარაყებული წარწერით: „ქართული ლეგიონი. 1915“. პირველი ხარისხის ორდენის მედალიონს გარს აკრავს წვრილი ბრილიანტის ორი წყება, მეორე ხარისხისას კი მხოლოდ ერთი.

თამარის მესამე ხარისხის ორდენს ძვირფასი ქვები არა აქვს და ვარსკვლავის სხივები გლუვი ვერცხლითაა დათრთვილული (უფრო ხშირად ამ ხარისხის ორდენი ბრინჯაოსაგან მზადდებოდა).

დაჯილდოებულ პირს ორდენთან ერთად მისი ტარების უფლების დამადასტურებელი მოწმობაც ეძლეოდა, ხოლო ორდენის კავალურთა სია განთავისუფლების კომიტეტის განსაკუთრებულ წიგნში შეჰქონდათ.

„მოსაგონებლად იმ ძვირფასი სამსახურისა, რომელიც თქვენ მივიძღვით ჩვენს საქმეში, გვაქვს პატივი გავაწოდოთ სამახსოვრო ნიშანი ქართველთა ლეგიონისა. ნიშანი უნდა იტარებოდეს მკერდის მარცხენა მხარეზე

ქვემოდან“ – ასე წერია ნიკო ნიკოლაძის ორდენით დაჯილდოების მოწმობაში. დოკუმენტი დამოწმებულია ბეჭდით, დათარიღებულია და მითითებულია მისი გაცემის ადგილიც: ბერლინი, 7 ივნისი, 1918 წ. „საქართველოს დამოუკიდებლობის პარტის უცხოეთში მოქმედი კომიტეტის“ სახელით მოწმობას ხელს აწერენ გიორგი მანაბელი, გიორგი კერესელიძე, მელიტონ ქარცივაძე და მიხაკო წერეთელი.

სრულიად კანონზომიერია, რომ უადრესად გამორჩეული და თავისი მნიშვნელობით განსაკუთრებული ქართული ორდენი ნიკო ნიკოლაძეს მიენიჭა. მან ეს ჯილდო ჭეშმარიტად დაიმსახურა, რადგან მთელი შეგნებული ცხოვრება ქართველი ხალხის სამსახურს, საქართველოს ეროვნული თვითმოფადლობის შენარჩუნებას, მისი თავისუფლებისა და კეთილდღეობისათვის ბრძოლას შეაღია.

აღსანიშნავია, რომ ნიკო ნიკოლაძის პრაქტიკული საქმიანობა და ღვაწლი მის სიცოცხლეში ჯილდოთი ერთმა სოლიდურმა უწყებამაც დააფასა, სახელდობრ, ფოთი-თბილისის რკინიგზის მშენებლობაში შეტანილი წვლილისათვის ქართველ მოღვაწეს რუსეთის გზათა სამინისტროსაგან მიღებული პქონდა „რკინიგზელის ოქროს

სამკერდე ნიშანი“. ეს ჯილდო მორალურთან ერთად სტერიალურ მხარესაც შეიცავდა. მის მფლობელს მის ფარგლებში რკინიგზით უფასოდ მგზავრობის უფლება ეძლეოდა. ნიკოს ხშირად უწევდა მოსკოვსა თუ პეტერბურგში მატარებლით ჩასვლა და ამ დამსახურებული შეღავათით სარგებლობდა კიდევ, მაგრამ თამარის ორდენს დიდი ერისკაცისათვის სულ სხვა დატვირთვა, ხიბლი და ღირსება გააჩნდა.

დიპლომატიურ და პოლიტიკურ არენაზე

ნიკო ნიკოლაძე სტუდენტობიდან მოყოლებული რუსეთისა და ევროპის რევოლუციურ მოღვაწეთა შორის ტრიალებდა. იცნობდა სხვადასხვა ყაიდის სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მოძღვრებებს, მათ შორის რევოლუციურ-დემოკრატიულ, ნაროდნიკულ თუ ანარქისტულს თეორიებს. პატივს სცემდა მათ ავტორთა ამა თუ იმ შეხედულებას, ზოგიერთთან თანამშრომლობდა კიდევ, თუმცა არც ერთი მათგანის ნააზრევი ბოლომდე არ გაუზიარებია. მოგვიანებით წერდა კიდევ: ის აზრები, რაც მაძინის დროს (XIX ს. 40-50-იანი წლები) მოწინავედ მიიჩნეოდა, ახლა „მცოდნე კაცის თვალში უვიცობად ითვლება“.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია ქართველ მოღვაწეს ხან რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა მოწაფედ, ხან ნაროდნიკთა თანამოაზრედ, ხან კიდევ სოციალიზმის მიმდევრად მიიჩნევდა. სიმართლე არც ერთი ყოფილა. ნიკო ნიკოლაძეს თავისი ხანგრძლივი ცხოვრების განმავლობაში არასოდეს ახასიათებდა სხვათა ნააზრევის უკრიტიკოდ მიღება, თუნდაც აღიარებულ ავტორიტეტთა ბრმა და ზერელე მიმბაძველობა. აკაკი ბაქრაძის მართებული შენიშვნით, „მას არ სჩვეოდა რაიმე მოძღვრების ან დებულების პირწმინდად უარყოფა ან ხელაღებით აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად გამოცხადება.“ არჩევანს იმით განსაზღვრავდა, გამოადგებოდა თუ არა მოცემული თეორია თავის ქვეყანას, ხელს შეუწყობდა თუ არა იგი ერის კეთილდღეობასა და უკეთეს მომავალს. თავისივე სიტყვებით,

მუდამ „ქართველობის სიკეთის ერთგული, ანგარიშიანი მწყემსი იყო,“ შეურიგებლად მტრობდა ყველა მიმართულებას, რომელიც „საქართველოს ქონებას სხვის, უცხოეთის მიზანს თუ საქმეს სწირავდა.“

ნიკო ნიკოლაძე ყოველ აზრს ეროვნული საზომით ზომავდა და იმის მიხედვით აფასებდა, პასუხობდა თუ არა ეს აზრი ცხოვრების სინამდვილის მოთხოვნას, რამდენად შესაძლებელი და სასარგებლო იყო მისი პრაქტიკული განხორციელება. ისე როგორც თერგდალეულთა მთელი თაობა, ნიკო ნიკოლაძეც „ცხოვრების ზედმიწოდების“, მემკვიდრეობითობის, თანამიმდევრული მოქმედების პრინციპს ემხრობოდა და იზირებდა. ამას ნიშნავს მისი გამონათქვამი „მეთანთანობით“ ვიყავი და ამდევრნებო, რაც მიზნის მისაღწევად ნაბიჯ-ნაბიჯ, ეტაპობრივ, ევოლუციურ სვლას გულისხმობს.

XIX საუკუნის არც ერთ ქართველ სამოციანელს, ნიკო ნიკოლაძის გარდა, ჯიბეში რომელიმე პარტიის მანდატი არ სდებია. ნიკო ამ მხრივაც გამოირჩა. ისე კი ცნობილია შემდეგი ფაქტი:

1905-1906 წლებში ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნა გადაწყვიტეს. შედგა რამდენიმე შეკრება, მომზადდა და სტამბურად გამოიცა მომავალი ორგანიზაციის წესდება და სხვ. ამ სამზადისში ჩართული იყო ნიკო ნიკოლაძეც, მაგრამ ილიას მკვლევლობისა თუ სხვათა გამოღვაწიებული საქმე ბოლომდე არ მისულა და იმხანად პარტია არ დაარსებულა. ერის მამის პოლიტიკური ჩანაფიქრი მოგვიანებით განხორციელდა, როცა 1917 წლის ივნისში მოწვეულ ყრილობაზე საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ოფიციალურად დაფუძნდა. ნიკო ნიკოლაძის მონაწილეობა ყრილობის მუშაობაში (არჩეული იყო პრეზიდიუმის საპატიო თავმჯდომარედ) განსახიერებდა თერგდალეულთა დიდი თაობის კავშირს ამ ახალ პოლიტიკურ დარაზმულობასთან.

ხანდაზმული ასაკის მიუხედავად, ნიკო ნიკოლაძე არ ყოფილა პარტიის უფუნქციო წევრი. იგი ჩვეული გა-

ტაცებით ჩაერთო პოლიტიკური ორგანიზაციის მუშაობაში შიგ და არა მხოლოდ კომპეტენტური რჩევა-დარიგებებით არამედ პრაქტიკულ საქმეებში უშუალო მონაწილეობითაც მხარში ედგა ეროვნულ-დემოკრატიულ ახალგაზრდა ლიდერებს. შეიძლება ითქვას, რომ ნიკოლოდაძე ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სახე იყო.

თვითმპყრობელობის დამხობამ რუსეთის იმპერიის კოლონიურ, განაპირა მხარეებში თავისუფლებისაკენ მიწრაფვა გააძლიერა. ახლოვდებოდა საქართველოს ნაწიერი დამოუკიდებლობაც, მაგრამ ქართველ ერს არ ჰყავდა მეთაური ორგანო, რომელიც ესოდენ აუცილებელი იყო ქვეყანაში შექმნილ ქაოტურ სიტუაციაში გზის გასაკლევად. ამგვარი მისია 1917 წლის ნოემბერში თბილისში მოწვეულ საქართველოს ეროვნულ ყრილობას და ყრილობაზე არჩეულ ეროვნულ საბჭოს დაეკისრა.

ნიკოლოდაძე ხსენებული ეროვნული ფორუმის დელეგატად ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გარდა ქუთაისის ვაჭარ-მრეწველთა საზოგადოებამაც წარადგინა, როგორც ამ ქალაქის საპატიო მოქალაქე. ყრილობამ ქართველი სამოციანელი ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში აირჩია, საბჭომ კი თავის მხრივ ნიკოლოდაძეს აღმასრულებელი კომიტეტის წევრობის კანდიდატობა მიანდო. მართალია, იმ პერიოდში სახელისუფლებო მმართველების სტრუქტურას ჯერ ამიერკავკასიის კომისარიატი და შემდეგ ამიერკავკასიის სეიმი წარმოადგენდნენ, მაგრამ საქართველოს ფაქტობრივ მთავრობას დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ეროვნული საბჭო განასახიერებდა.

1917-1918 წლები უაღრესად რთული და სწრაფცვალეზადი მოვლენებით აღინიშნა საქართველოს ცხოვრებაში. ვითარება განსაკუთრებით მას შემდეგ დაიძაბა, რაც ბრესტის ზავით საბჭოთა რუსეთი პირველ მსოფლიო ომს გამოეთიშა და გერმანიის მოკავშირე ოსმალებს ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქები დაუთმო. ამიერკავკასიის კომისარიატმა ეს გადაწყვეტილება უკანონოდ მიიჩნია, ხსენებული მიწა-წყლის დაცვა ჯერ სამხედრო ძალებით სცადა, მაგრამ როცა ვერას გახდა, თურქთა ექსპანსიის შეჩერება დიპლომატიური გზით დააპირა. მოლაპარაკება

თავდაპირველად ტრაპიზონში, ხოლო 1918 წლის მარტში ბათუმში წარმოებდა. ქვეყნის მომავალი ახლა ბათუმში წყდებოდა და ნიკო ნიკოლაძეს აკაკი ჩხენკელთან ერთად ამიერკავკასიის სეიმის დელეგაციაში ვხვდავთ, როგორც ქართველი ერის ოფიციალურ წარმომადგენელს. 75 წლის მოღვაწისათვის ბათუმის მოლაპარაკება დიპლომატიური დებიუტი იყო. მაგრამ, ამის მიუხედავად, „მისი უღვევი მეხსიერება, ცოდნა ოსმალეთ-კავკასიის დამოკიდებულებებისა, მუსაიფის მჩქეფარე ნიჭი, ... წარმოსადგე შეხედულებასთან ერთად ... ძლიერ სასარგებლოდ ჰქმინდა მის ყოფნას ბათუმშიო“, გვიმოწმებს ზურაბ ავალიშვილი.

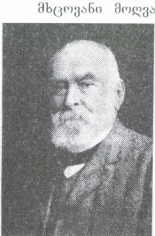
დიპლომატიურ ასპარეზზე ნიკო ნიკოლაძის პირველი ნაბიჯის საილუსტრაციოდ მნიშვნელოვანი წყარო იქნებოდა მისი მოგონება, რომლის წერა დღიურების სახით დაუწყია კიდევ სახელწოდებით „დელეგაციაში,“ მაგრამ, სამწუხაროდ, მხოლოდ მცირე ნაწილის – ორი დღის სურათის აღდგენა მოუხწრია.

ბათუმის მოლაპარაკებაზე, ოსმალთაგან დამოუკიდებლად, საქართველოსა და გერმანიის დელეგაციების დაახლოებამ მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ეროვნული საბჭოს მიერ 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა. ის, რაც თბილისში 26 მაისს აღსრულდა, არსებითად, ბათუმში დაიგეგმა და გადაწყდა. ამ ისტორიულ მოვლენაში უკანასკნელი თერგდაღეულის დვაწლიც ერთობ საჩინოა. აღსანიშნავია, რომ მან შეადგინა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის ერთ-ერთი პროექტიც, რომელიც ბათუმში საგანგებოდ ჩასულ ნოე ჟორდანიას გადასცა.

ნიკო ნიკოლაძემ 1918 წლის 27-28 მაისს მონაწილეობა მიიღო გერმანიასა და საქართველოს შორის ფოთის დროებითი შეთანხმების გაფორმებაში, ხოლო შემდეგ ბერლინში გამართულ საქართველო-გერმანიის ორმხრივ მოლაპარაკებებში, რომლის მიზანსაც ჩვენი ქვეყანის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღიარება და გერმანიასთან ფინანსურ-ეკონომიკური ხელშეკრულების დადება შეადგენდა.

ფოთში მიღწეული შეთანხმება ორ ქვეყანას შორის სამხედრო, ფინანსურ და სავაჭრო პრობლემებს მომის მდგომარეობის შესაბამისად აწესრიგებდა, ბერლინში კი ეს თანამშრომლობა უფრო სრულყოფილ სამართლებრივ ბაზაზე უნდა დაეფუძნებინათ. ქართულმა დელეგაციამ ნაყოფიერად იღვაწა. მომზადდა საქართველო-გერმანიის „სამეგობრო, ეკონომიკური და სამართლებრივი ხელშეკრულება“. გგერმანია „დე იურე“ აღიარებდა საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას და საფუძველი ეყრებოდა გრძელვადიან პარტნიორულ ურთიერთობას. თანამშრომლობის ეკონომიკურ სფეროსთან დაკავშირებული დოკუმენტები ძირითადად ნიკო ნიკოლაძის მიერ იყო შემუშავებული. 1918 წლის ოქტომბერში ნიკო სამშობლოში დაბრუნდა და გაწეული მუშაობის შესახებ ანგარიში საქართველოს პარლამენტს ჩააბარა.

მხცოვანი მოღვაწის დიპლომატიური შესაძლებლობები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ შედგომშიც არაერთხელ გამოიყენა. 1919 წლის დამდეგს ნიკო ნიკოლაძე ჩართული იყო პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე გასაგზავნი საქართველოს ოფიციალური დელეგაციის შემადგენლობაში. მართალია, ამჯერად მისი გამგაზვრება ევროპაში ვერ მოხერხდა, რადგან მოკავშირეთა უმაღლესმა საბჭომ კონფერენციაში მონაწილეობის უფლება მხოლოდ კ. ჩხეიძესა და ი. წერეთელს დართო, მაგრამ, საარქივო დოკუმენტების თანახმად, ნიკო დელეგაციას დიდად შეეწია საჭირო მასალების მომზადებაში.

მოგვიანებით, 1920 წლის აპრილში, ნიკო ნიკოლაძეს მაინც მოუწია საზღვარგარეთ წასვლა. ახლა იგი დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკური მისიის წევრი იყო, რომელსაც დასავლეთის სახელმწიფოებში საქართველოსათვის სესხის გამოძებნა ევალებოდა. მისია წარმატებუ-

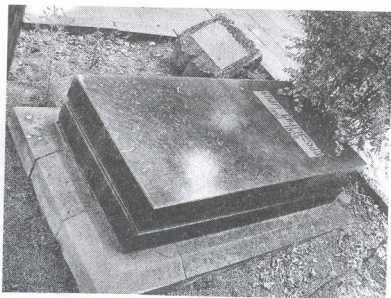
ლი გამოდგა, მაგრამ ამასობაში საქართველოში ვითარება ძირეულად შეიცვალა. 1921 წლის თებერვალ-მარტში ბოლშევიკური რუსეთის ძალმომრეობის შედეგად დემოკრატიული რესპუბლიკა დაემხო, ქვეყანაში საბჭოთა რეჟიმში დამყარდა. ნიკო ნიკოლაძე უცხოეთში დარჩა და სამშობლოში მხოლოდ 1924 წლის გაზაფხულზე დაბრუნდა.

უკანასკნელმა თერგდალეულმა საგულისხმო კვალი დატოვა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს მოღვაწეობაშიც. როგორც ვნახეთ, 1917 წლის ნოემბერში ნიკო ნიკოლაძე არჩეული იყო წევრად ეროვნული საბჭოსი, რომელიც მომდევნო წლის ოქტომბრიდან საქართველოს პარლამენტად გარდაიქმნა. 1919 წლის თებერვალში დიდმა ერისკაცმა საყოველთაო-სახალხო არჩევნების შედეგად საქართველოს დამფუძნებელი კრების მანდატი მოიპოვა და ახალი მოვალეობის შესრულებას შეუდგა. მართალია, იგი დეპუტატად მმართველ პოლიტიკურ ძალასთან დაპირისპირებული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სიით იყო არჩეული და ოპოზიციაში ედგა სოციალ-დემოკრატიულ ხელისუფლებას, - მძაფრად აკრიტიკებდა მის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკას, მაგრამ, ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, მთავრობასთან თანამშრომლობასაც არ გაუბოძდა. ეს მკაფიოდ ჩანს დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან წარმოთქმულ მის სიტყვებში, რომლებიც გამოირჩევა ღრმა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი გააზრებით და აღსავსეა საქართველოს მომავლის რწმენითა და იმედით.

ნიკო ნიკოლაძე ნებისმიერი ცივილიზებული ქვეყნის პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ელტას დაამშვენებდა. ჩვენი დიდი თანამემამულის დაუსრუტელ გონებას, ნიჭს, უნარს, ცოდნასა და გამოცდილებას ბევრი სახელმწიფო უფრო გონიერულად, მიზანმიმართულად და ნაყოფიერად გამოიყენებდა, ვიდრე ეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის, ან საბჭოთა საქართველოს მესვეურებმა შეძლეს.

უკანასკნელი თერგდალეული 1928 წლის 1 აპრილს, 85 წლის ასაკში აღესრულა. პაატა ნაცვლიშვილის სიტყვით, „ნიკო ნიკოლაძის გარდაცვალებასთან ერთად გარდაიცვალა ჩვენი XIX საუკუნეც!“ კომუნისტური ოფიციალიზიცი მიიჩნევდა, რომ „ნ. ნიკოლაძემ მთელი თავისი მუშაობის საუკეთესომ ხანა განვლო გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე ოქტომბრის აღი მოედებოდა ჩვენი ცხოვრების ცის კიდურებს“. რადგან საბჭოთა რეჟიმში თავის წელთაღრიცხვას 1917 წლის ოქტომბრიდან იწყებდა, სიკვდილი წინა პერიოდის მოღვაწისა, ის თუნდაც დიდი ნიკო ნიკოლაძე ყოფილიყო, სათანადო გამოძახილს ვერ პპოვებდა. ასეც მოხდა. საქართველოში გამოძახალი ორიოდე გაზეთი, რომელიც ხელისუფლების სრულ კონტროლს ექვემდებარებოდა, რამდენიმე მოკლე სამგლოვიარო განცხადებისა და ფილიპე მახარაძის ხელმოწერილი ნეკროლოგის გამოქვეყნებით შემოიფარგლა.

ნიკო ნიკოლაძე საქართველოში ბოლშევიკური რევოლუციის დამყარებამდე რომ გარდაცვლილიყო, ყოველგვარი რევოლუციონერების გარეშე მას სამუდამო განსასვენებელს მთაწმინდაზე მიუჩენდნენ. რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლება ამგვარ საკითხებში აქტიურად არ ერეოდა, კავკასიის ადმინისტრაცია კი საზოგადოებრივ აზრსა და განწყობას არაერთხელ გაუხდია იძულებული წასულიყო საკუთარი სურვილის წინააღმდეგ. ასე იქნებოდა ნიკოლაძის შემთხვევაშიც, რადგან მთავარმართებელი თუ მეფისნაცვალი ვერ გაბედავდა წინ აღდგომოდა ქართველი ერის ურყევ ნებას.

ქვეყნის სათავეში კომუნისტების მოსვლის შემდეგ ვითარება ძირეულად შეიცვალა. საქართველო საბჭოური იმპერიის ნაწილი გახდა, ხოლო საბჭოთა კავშირში, რომელიც არსით ტოტალიტარული სახელმწიფო იყო, ყველაფერი მოსკოვში, კრემლის კაბინეტებში წყდებოდა.

საქართველოს ბოლშევიკურ ხელმძღვანელობაში იყვნენ ადამიანები, რომელთაც ნიკო ნიკოლაძისათვის მთაწმინდა არ ემეტებოდათ (ზოგი პანთეონში ადგილს თავისთვისაც უფრთხილდებოდა). თბილისმა დამოუკიდებლად ვერ გადაწყვიტა, სად დაეკრძალათ დეაწლმოსილი და სამშობლოს წინაშე გამორჩეული დამსახურების მოღვაწე. ამ საკითხშიც მთავარი კრემლის მბრძანებლის ნება იყო, სხვის აზრსა და შეხედულებას წონა არ გააჩნდა. რუსუდან ნიკოლაძის მოგონების თანახმად, ნიკოს დაკრძალვასთან დაკავშირებით ბოლო სიტყვა სწორედ ი. სტალინმა თქვა. მოსკოვიდან სერგო ორჯონიკიძის დეპეშა მოვიდა სტალინის განკარგულებით: „მთაწმინდაზე დაკრძალეთ აკაკის გვერდით“. ...

ნიკო ნიკოლაძემ უკვდავება თავისი დიდი ცხოვრებითა და მოღვაწეობით, — გაუხუნარი შემოქმედებით, პრაქტიკული საქმეებით მოიპოვა. მისი ადგილი სწორედ მამა დავითის წმინდა მიწა იყო და ქართველმა ხალხმაც იგი აქეთკენ გააცილა საბოლოო გზაზე.

უკანასკნელი თერგდალეული მთაწმინდის პანთეონში დაიკრძალა.

ნიკო ნიკოლაძემ უდიდესი მემკვიდრეობა დატოვა თავისი ნააზრვეისა და პუბლიკაციების სახით. მისი შემოქმედება არსებული სინამდვილის უბადლო აღქმაზე, ერისა და ქვეყნის წინაშე მდგარ პრობლემათა სიღრმისეულ ანალიზზე, დიდ ცოდნასა და მდიდარ ცხოვრებისეულ გამოცდილებაზეა დაფუძნებული. ნიკოს ვრცელი და მრავალფეროვანი შემოქმედებითი მემკვიდრეობის მხოლოდ ნახევარი თუ ჩაეტიან დღემდე გამოცემულ მის თხზულებათა 9 მოზრდილ ტომში. ამდენივე, თუ მეტი არა, ჯერაც გამოუქვეყნებელია. რამდენი ბრძნული მოსაზრება, რჩევა თუ შეგონება აქვს გამოთქმული, დღესაც რომ პაერივით ვეჭირდება, ქვეყანას რომ სულს მოათქმევინებს, წელში გამართავს, გააძლიერებს და განამტკიცებს. სახელოვანი მამულიშვილის მემკვიდრეობა ის ღრმა და ფასდაუდებელი საუნჯეა, რომელშიც ყველა დროის გონიერი ქართველი იპოვის მისთვის საჭირო და სასარგებლო მარცვალს. მთავარია ყური მიუვადოთ, მოეუსმინოთ, ვენდოთ.

„ჩემი ნაწერები დროს გაჰყვალ“, – წერდა დიდი მოღვაწე და მოაზროვნე ცხოვრების მიმწუხრს, მაგრამ საკუთარი შემოქმედების ნიკო ნიკოლაძისეული ეს თავმდაბლური შეფასება სწორი არ არის. დაკვირვებული და „ახლოით მჩხრეკელი“ მკითხველი უკანასკნელი თერგდალეულის ნააზრვეში ახლაც და მომავალშიც ბევრ რამეს საგულისხმოსა და მნიშვნელოვანს აღმოაჩენს. ამაში დასარწმუნებლად საკმარისია გავეცნოთ თუნდაც ქვემოთ ციტირებულ ნიკო ნიკოლაძის ფრაზების მოკლე ამონარიდს:

– „ადამიანმა წარსულს პატივი უნდა სცეს. ხსოვნა შეინახოს, დააფასოს. ... მხოლოდ უგუნური ერისთვის არა აქვს ისტორიას ფასი. ისტორია არის დიდი გაკვეთილი, მაგრამ ეს იმას სრულიად არ ნიშნავს, რომ ხალხმა წარსულით იცხოვროს. ... ცხოვრება მხოლოდ მომავალზე ფიქრითა და ოცნებით, ... მომავლისათვის შრომით შეიძლება“.

- „ქვეყანა ეკუთვნის ცოდნას, ჭკუას, იარაღს, ვენერა გიას“.

- „ძალა და ძლევა რიცხვს და სივრცეს კი არა, ცოდნას და ორგანიზაციას ეკუთვნის, იარაღს, წესს, დისციპლინას“.

- პროგრესი დამოკიდებულია მხოლოდ ხალხის ძალისა და შეგნების თანამიმდევრულ აღმავლობაზე“.

- „ერი მაშინაა ბედნიერი, მისი მომავალი მაშინ მიემართება სიკეთისაკენ, როცა მისი ბედი და საქმე მოწინავე პატიოსან და უანგარო ახალგაზრდობას აბარია. მათი ინტერესების იდეა საერთოა“.

- „განათლებულ ქვეყნებში, გონიერი ხალხი თავის დამრიგებელ და ზნის გამასწორებელს კი არ სდევნის და შეურაცხყოფს, - თავის უპირველეს გმირების ტოლათ მინც აფასებს, მეტათ თუ არა“.

- „ყველაზე კარგ მმართველად ის ითვლება, ვისაც სხვათა ყურისგდება შეუძლია და მერე საერთო, უმრავლესობისათვის მისაღები დასკვნის გამოტანა“.

- „როგორი მეთაური გვეყოლება არჩეული, ისეთიც მსვლელობა ექნება ჩვენს საერო საქმეს, და ისეთივე პატივი გვეღირსება მეზობლებისა და უცხოელებისაგან“.

- „ვერავითარი ცენზურა, ვერავითარი ჩაგურა ვერ დააბრკოლებს მწერალს, გამოთქვას ამა თუ იმ ფორმით ის, რისი თქმაც უნდა“.

- „ბრესის დათრგუნვა სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ აღმოფხვრილია ცხოვრებიდან ჩვენთვის უსიამოვნო მოვლენები“.

- „აუცილებელია კრიტიკული მიდგომა ყველა წამოწყებისადმი, თუ ჩვენთვის ნამდვილად ძვირფასია ეს საქმე“.

- „ყოველი პარტია უნდა ცდილობდეს, თავის რიგებში მიიზიდოს ისეთი ადამიანები, რომლებითაც ამაყობს და კვლავაც იამაყებს მთელი ერი“.

- „ჩვენს დროში, მთელი კაცობრიობის აზრით, არჩევანი ერის წყობილების და ბედის საძირკველია“.

- „ესმის თუ არა ვინმეს, რომ არჩევნები მეტისმეტად სერიოზული საქმეა, რომ არჩევა ამორჩეულებს გარ-

კვეულ ვალდებულებებს აკისრებს, რისგანაც თვე-
რჩეველნი არ არიან თავისუფალი? ... ყოველმა ამომრჩე-
ველმა საზოგადოებამ თავის უმაღლეს მიზნად უნდა მი-
იჩინოს ისეთი პიროვნებების არჩევა, რომელთა გამო შემ-
დეგში გაწითლება არ მოუხდება“.

– „მთელი ჩვენი მამული, სიკეთე და მომავალი ამა-
ზეა დამოკიდებული, მოვახერხებთ თუ არა ეხლა არჩევა-
ნის საქმეს ის სიმაღლე, ის სიწმინდე და ღირსება მიე-
ცეთ, ურომლისოდ საზოგადოებრივი ცხოვრება დამხო-
ბისკენ გაქანდება“.

– „კერძო პირსაც, საზოგადოებასაც, ერსაც თავის
ცხოვრება, ბედი და იმედი მარტო საკუთარ შრომაზე და
ღონეზე უნდა პქონდეს დაფუძნებული“.

– „მტერმა კი არ დაგვცა, ჩვენმა საკუთარმა “რწმუ-
ნების დაკარგვამ” წაგვახდინა. აღარ გვწამდა ჩვენი თავი,
უცხოეთი კი ჩვენს თვალში რაღაც უზუნაეს ქმნილებათ
იხატებოდა. ... უცხოელთა შემოსევების გარდა, ჩვენი
ხალხი მისმა შინაგანმა განწყობილებამ და მდგომარეო-
ბამ დაახუსტა, დააუძღურა“.

– „მარტო ჩვენის თავის იმედი ვიქონიოთ, ... ჩვენს
ძალას მივენდოთ ... ჩვენს გაძლიერებასა და განათლება-
ზე ვიშრომოთ. მაშინ მეგობარიც ბევრი გაუნდება ჩვენს
ხალხს და დამხმარებელიც“.

– „რა გზაც ხუთს, ექვსს, ან ოცს ხალხს ოთხი ნა-
ბიჯით გაუვლია, მას ვერც ერთი ხალხი ერთის გადახ-
ტომით ვერ გაივლის“.

– „ჩვენში ზოგიერთს ყმაწვილთაგანს ჰგონია, რომ
ქვეყნის ისტორია მით იწყება და მითვე გათავდება“.

– „აზრების სიუხვეს, შედარებას, წინააღმდეგობას
არ ვითმენთ, ცოდვათ ვთვლით, ვდევნით; გვგონია საჭი-
რო დისციპლინა ჩვენში მარტო მაშინ დაარსდება, როცა
ყველა ჩვენის ქვეყნის შვილები თვალახვეულად ერთს
მოთავეს გაყვებიან. ამას ვეძებთ და საჭირო დისციპლი-
ნას კი ვერ ვახერხებთ, ვერ ვაწყობთ. განა ეს უბედურება
არ არის?“.

კვეულ ვალდებულებებს აკისრებს, რისგანაც თვეში რჩეველნი არ არიან თავისუფალი? ... ყოველმა ველმა საზოგადოებამ თავის უმაღლეს მიზნად უნდა მიიჩნიოს ისეთი პიროვნებების არჩევა, რომელთა გამო შემდეგში გაწითლება არ მოუხდება“.

– „მთელი ჩვენი მამული, სიკეთე და მომავალი ამოზეა დამოკიდებული, მოვახერხებთ თუ არა ესელა არჩევანის საქმეს ის სიმაღლე, ის სიწმინდე და ღირსება მივცეთ, ურომლისოდ საზოგადოებრივი ცხოვრება დამხოვისკენ გაქანდება“.

– „კერძო პირსაც, საზოგადოებასაც, ერსაც თავის ცხოვრება, ბედი და იმედი მარტო საკუთარ შრომაზე და ღონეზე უნდა აქონდეს დაფუძნებული“.

– „მტრმა კი არ დაგვცა, ჩვენმა საკუთარმა “რწმუნების დაკარგვამ” წაგვახდინა. აღარ გვწამდა ჩვენი თავი, უცხოეთი კი ჩვენს თვალში რაღაც უზუნაეს ქმნილებათ იხატებოდა. ... უცხოელთა შემოსევების გარდა, ჩვენი ხალხი მისმა შინაგანმა განწყობილებამ და მდგომარეობამ დაასუსტა, დააუძღურა“.

– „მარტო ჩვენის თავის იმედი ვიქონიოთ, ... ჩვენს ძალას მივენდოთ ... ჩვენს გაძლიერებასა და განათლებაზე ვიშრომოთ. მაშინ მეგობარიც ბევრი გაუნდება ჩვენს ხალხს და დამხმარებელიც“.

– „რა გზაც ხუთს, ექვსს, ან ოცს ხალხს ოთხი ნაბიჯით გაუვლია, მას ვერც ერთი ხალხი ერთის გადახტომით ვერ გაივლის“.

– „ჩვენში ზოგიერთს ემაწვილთაგანს ჰგონია, რომ ქვეყნის ისტორია მით იწყება და მითვე გათავდება“.

– „აზრების სიუხვეს, შედარებას, წინააღმდეგობას არ ვითმენთ, ცოდვათ ვთვლით, ვღვენიოთ; გვგონია საჭირო დისციპლინა ჩვენში მარტო მაშინ დაარსდება, როცა ყველა ჩვენის ქვეყნის შვილები თვალახვეულად ერთს მოთავეს გაყვებიან. ამას ვეძებთ და საჭირო დისციპლინას კი ვერ ვახერხებთ, ვერ ვაწყობთ. განა ეს უბედურება არ არის?“.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 1, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

281.092
3
პროცესი
გინეკოლოგია

...ნაირ ნიკოლაძეს მივიწყებული ნაფიქრად არ ეთქმის. მასზე ბევრი
დაწერილა და დღესაც იწერება, გადაღებულია დოკუმენტური ფილმები,
გამოცემულია და ავლავ გამოდის მისი ნაწარები. ნიკოლაძის სახელი მიეთ-
ვსებული აქვს საქართველოს არაერთი ქალაქის ქაჩს, თბილისსა და დიდი
ქიზიბში არსებობს მისი სახლ-მუზეუმები, ფოთში მოწამებური ქაღალცი
უდგას და სხვა, მაგრამ რამდენად იცნობს თანამედროვე თაობა ამ დიდ
პროცესს, რა სმენი და გუშინ მის შუახეზ? ამ საკითხზე საგანგებო ავლავ

არავის დაბარებია, თუ გავითვალ-
ისწინებთ რვანს მოსწავლა და
სტადენე-ახალგაზრდობაში გოლო
დროს ავად მოგძლავრებულ ნიჭილ-
რებს და ისტორიის სასკოლო სახელმ-
ღვანელობებიც ჩამიხედვით, ვასუნი და-
ბინიგდებული ვერ იქნება...

ISBN 978-9941-17-147-5

